

Geştalt Kuramı: Bir “Nazariye”nin Mazisi, Akameti ve Akıbeti...

Esra Mungan¹

Mungan, E. (2020). Geştalt Kuramı: Bir “Nazariye”nin mazisi, akameti ve akıbeti... Nesne, 8(18), 585-618.
DOI: 10.7816/nesne-08-18-15

Anahtar kelimeler
Geştalt kuramı,
parçalar ve bütün,
şekil-zemin,
gruplama/ayırıştırma
ilkeleri

Öz

Bu makalede Geştalt kuramının kurucularının, eserlerinde dile getirdikleri, hem o dönem ama özellikle de bugün için çok kritik olan kimi çalışmaları ve önermeleri odağa alındı. Makalenin başlıca amacı, son yarım asırdır son derece eksik ve hatta hatalı içeriklerle sunulan bu kuramın aslında ne kadar çarpıcı ve mevcut verilerimizi bambaşka şekilde, üstelik artık birbirinden kopuk değil, tersine birbiriyle ilişkilendirilmiş olarak anlamlandırabileceğimizi göstermektir. Makalenin birinci bölümünde, Geştalt kuramın Max Wertheimer’in 1912 tarihli “phi fenomeni” makalesiyle doğuşu, 1922’de kuramcıları tarafından kurulan *Psychologische Forschungen* dergisiyle giderek etki gücünü artırması ve ardından Nazi Almanyası döneminde hem yoğun sansür hem hayatlarının tehlikeye girmesi nedeniyle tüm kuramcıların Almanyayı terk etmek zorunda kalıp ABD’ye geçmesiyle kimi bakış farklılıkları ve kavrayış eksiklikleriyle karşılaşması aktarılmaktadır. Makalenin ikinci bölümünde ise kuramın ana önermeleri ele alınmaktadır. Tüm bu konular hayli kapsamlı olduğundan, kuramın çok daha az bilinen ancak algı çalışmaları kadar ilginç bellek ve ‘üretken’ düşünmeye dair çalışmaları ve önermeleri ise ayrı iki makalede ele alınacaktır. Dolayısıyla bu makale, üçlü bir serinin ilki olarak okunmalıdır.

Gestalt Theory: Its Past, Stranding, and Future...

Abstract

This article focuses on the contributions of the founders of Gestalt theory, not only for the high value they carried even back then, but also for the strong relevance they have today. The main purpose is to point to the deficient, even wrong transmission of this perspective particularly in the past 50 years and to highlight its potential to connect the immense amount of accumulated but disconnected scientific facts and pieces within psychology as of today. The first part of this article discusses Max Wertheimer’s important 1912 “phi phenomenon” article, and recounts the Gestalt theorists’ launch of their influential journal *Psychologische Forschungen* in 1922, the rise of the oppressive and life-threatening Nazi regime in Germany, and the resulting emigration of the Gestalt founders to the US where they had to face a radically different perspective to psychology. The second part discusses the main postulates of the theory. Since this requires a rather wide scope of analysis, the present article is the first of a series of three articles, focusing on how the movement emerged, its main theoretical perspective, and its work on perception. In a second and third article (in preparation), I will review their intriguing research and conceptualizations on memory and productive thinking, respectively. Hence, the current article should be read as the first in a series of three.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 1 Eylül 2020
Düzeltilme tarihi: 1 Aralık 2020
Kabul tarihi: 25 Aralık 2020

Yazar Notu: Değerli geribildirimleri için Emeritus Prof. Dr. Reşit Canbeyli’ye, Prof. Dr. Hıdır İlyas Göz’e ve Emeritus Prof. Dr. Faruk Birtek’e, Geştalt kuramı konusundaki değerli kaynak yönlendirmeleri ve destekleri için ise Emeritus Prof. Dr. Riccardo Luccio’ya ve Dr. Lydia Maniatis’e içten teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

DOI: 10.7816/nesne-08-18-15

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Boğaziçi Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, esra.mungan(at)boun.edu.tr, ORCID: 0000-0002-0435-6931

Giovanni Strazza

“Ben bir insanım ve insana dair hiçbir şey bana yabancı değildir.”
Publius Terentius Afer

Bu makalenin başlıca amacı, Geştalt² kuramının ne olduğunu ve ne olmadığını belirli bir kapsamlılık ile aktarmaktır. Bu makale bir tarih çalışması olmayacağı için kuramın tarihsel tarafı ancak ana hatlarıyla aktarılacaktır. Beni bu konuyu ele almaya iten iki ana etken olmuştur. Bunlardan biri, psikoloji tarihi içinde bu kurama dair aktarılagelen bilgilerin bir yandan merak uyandırırken (özellikle sunulan çarpıcı görsel örnekleriyle) bir yandan ise “havada” kalmalarıdır. Bir diğer etken ise, bu ilginç ve günümüzden bakıldığında “muamma” dolu kuramın ortaya çıkışı (1910’lu yıllar) ve ana akım psikoloji araştırmalarının odağından kayboluşunun (yaklaşık 1950’li yıllar, yani “bilişsel devrim” diye adlandırılan dönemin başlamasıyla) üzerinden bunca zamanın geçmesine rağmen bir türlü tam olarak da “tarihini tozlu sayfaları” arasına gömülememesidir. Bunun belki de en güçlü göstergesi, 2012’de kuramın yüzüncü yılı nedeniyle Wagemans ve arkadaşlarının zamanın Geştalt kuramının ana önermeleri üzerine bir anma yazısından çok bir ‘hatırlatma’ yazısı yazmış olmalarıdır. Konunun genişliği ve günümüzdeki karşılıkların çokluğu nedeniyle Wagemans’ın iki farklı ekiple yazdığı bu makale dizisinin biri yaklaşık 90 sayfa, diğeri 35 sayfalıktır. Buradan da anlıyoruz ki Geştalt kuramı, örneğin yine 20’nci yüzyılın bir dönem ana eksen kuramı olmuş olan Davranışçılık ekolünden farklı olarak, bir türlü “maziye gömülememektedir”. Bu saydığım iki ana etken bana bu kuramın, psikoloji tarihi kuramları kitaplarında sunulan bilgilerin ötesinde incelenmeyi hak ettiğini düşündürdü.

Herhangi bir kuramı anlamak için yapılması en elzem olan ve ne yazık ki çokça yapılmayan veya eksik yapılan şey, kuramın kurucularının kritik birincil kaynak eserlerini okumaktır. Birincil kaynaklara baktığımızda ise ilginç bir tablo ortaya çıkıyor. Şöyle ki kaynakların birçoğunun orjinalleri, kuramcılarının ana dili olan Almanca yazılmış ve bunların ancak bir kısmı –20’nci yüzyılın ortasından itibaren bilimin yeni dünya dili haline gelen– İngilizceye tercüme edilmiş, üstelik bazıları yalnızca özetlenerek (örneğin Ellis, 1938). Bir kısmı ise daha ancak 2012 yılında tercüme edilmiş, kimisi ise hâlen tercüme edilmiş değil. Her ne kadar kurucuları, 1920 ve 30’lu yıllarda Nazi iktidarının ayak seslerinin gelmesi ve faşizmin yerleşmesiyle Almanya’yı terk etmek zorunda kalıp Amerika Birleşik Devletleri’ne yerleştirse de kendileri için yabancı bir dilde “meramlarını” anlatmalarının kolay olmadığını düşünebiliriz. Öyle görünüyor ki

² “Gestalt” Almanca bir sözcüktür, İngilizce ve birçok başka dil sözcüğü doğrudan Almanca haliyle kullanılır çünkü, barındırdığı anlam zenginliği bakımından tam tercümesi zor bir kavramdır. Genel hatlarıyla “şekil”, “form”, “oluşum” anlamını taşır ve tüm bu anlam katmanlarını barındırması nedeniyle dilimizdeki Arapça kökenli “teşekkül” ile güçlü derecede örtüşür. Sözcüğün doğru okunması için tüm makale boyunca Türkçe “ş” harfi kullanılacaktır. Ülkemizde “Geştalt” tabirinin disiplinler ötesi bir yaygınlığı olduğunu, yalnızca psikoloji veya tasarım veya mimarlık veya müzik çalışanları değil tıp alanından tarih alanına kadar bu sözcüğe dair şaşırtıcı bir aşinalığın olduğuna tanık oldum. Ancak nedense bu Almanca sözcük Türkçede GEştalt olarak okunuyor, oysa bu sözcük, ağırlıklı olarak birinci heceyi vurgulayan bir dil olsa da, Almancada GeŞTALT olarak okunur çünkü “ge-” basit, anlam taşımayan bir önektir, asıl anlamı taşıyan kısım ikinci kısımdır. İngilizcede bu vurgu hatası yapılmamaktadır, Türkçeye bu vurgu hatasının nereden geldiği ise bir muamma...

buradaki zorluk yalnızca bir anadil/yabancı dil engelinden kaynaklanmamış, iki kıtanın veya iki kültürün bakış ayrılığı da Gestalt kuramının tam mânâsıyla Anglo-Amerikan coğrafyada karşılık bulamaması veya çok kısıtlı bir süre boyunca bulmasında rol oynamış. Bunu en güzel gösteren kaynak, aralarında belki de en fazla İngilizce eser vermiş ve hatta 1959'da Amerikan Psikoloji Derneği'nin (APA) başkanı olabilmış Wolfgang Köhler'in aynı tarihte başkanı olarak derneğin 66'ncı Yıllık Konferansı'nda yaptığı konuşmadır (Köhler, 1959). Konuşmasında Anglo-Amerikan perspektifinin zaman zaman miyopluğa varan detaylılığından ve cüretkârlık eksikliğinden bahseder. Büyük ustalıkla çok titiz çalışmaların yapıldığını, bundan dolayı da, bu şekilde “zapturapt” altına alamayacağı konulardan uzak durmayı tercih ettiğini ifade eder. Bu konuşmanın, içeriği kadar üslup inceliği açısından da Türkçeye tercüme edilmeyi hakettiğini belirtmek isterim.

Aslında bugüne bakacak olursak çok daha büyük bir tehlike söz konusudur. Artık Amerikan perspektifinin hızlı ve bol yayın baskısı hükmetmektedir. Bunun sonucu olarak da arzulanan, makalelerin “şipşak” okunabiliyor ve adeta bir gazete başlığı olabilecek basitlikte bilgiler sunabiliyor olmasıdır. Bu bakış özellikle son 50 yıldır adeta sorgulan(a)mayan bir norm haline gelmiştir. Doğal olarak bunun sonucunda Köhler'in bahsini ettiği o deneysel titizliğin de bilim pratiği içinde eridiğine dair ipuçları görebiliyoruz (bk. Zwaan, Etz, Lucas ve arkadaşları, 2018). Ne yazık ki son 20 yılda adım adım *tüm dünyaya sirayet eden* bu sorunlu bakış, elbette (1) ne cüretkâr soruların sorulmasını, (2) ne de yürütülen deneysel çalışmalarda katılımcıların ürettiği sayısal veriler yanı sıra *deneyimlerine* yönelik incelemelerin yapılmasını ve raporlanmasını mümkün kılar. Bu konuya makalenin sonuç kısmında tekrar değineceğiz.

Makale iki ana bölümden oluşmaktadır (bkz. Tablo 1). Makalenin ilk bölümü, kuramın Max Wertheimer'in 1912 tarihli makalesiyle ortaya çıkışını, kurulan yeni bir psikoloji dergisi etrafında gelişmesini ancak Nazi rejiminin iktidara gelişiyle kuramın Almanya'da akamete uğrayışını ele almaktadır. Bu bölümün son kısmında ise, kuramın Türkiye'deki muhtemelen ilk aktarımına değineceğiz. Bu aktarım, doğrudan Almanca kaynaklar üzerinden değil, Fransız hekim ve psikolog Pierre Jeunet'nin kendi öznel değerlendirmesini katarak yaptığı çok temel (ve eksik) bir aktarımının 1938 tarihli Türkçe tercümesidir. Makalenin ikinci bölümü ise kuramın ana tespitlerini ve kavramsal önermelerini yakın mercek altına almaktadır. Makaleyi genel bir değerlendirmeye bitireceğiz ancak, daha önce de belirtildiği gibi, bu bir virgül olacaktır çünkü kuramın hemen hiç bilinmeyen bellek ve düşünmeye dair önermelerini ele alacağımız, bu makalenin devamı niteliğinde alana kazandırılması amaçlanan, iki makale daha bulunmaktadır.

Tablo 1

Makalenin Ana ve Alt Bölümleri

Gestalt Kuramının Ortaya Çıkışı	588
Max Wertheimer'in (1880-1943) Phi Fenomeni Makalesi.....	588
Dergiler: <i>Zeitschrift für Psychologie</i> ve 1922'de kurulan <i>Psychologische Forschungen</i>	590
Nazi Almanyası, Amerika Birleşik Devletleri'ne Göç, Kuramın Amerika'daki Takipçikler.....	591
1938 Türkiye'sinde Gestalt Üzerine Çıkan Bir Makale: “Gestalt Nazariyesi”.....	592
Gestalt Kuramı	594
Kuramın Ana Tespitleri	594
“Gestaltsqualitäten”, “Şekil-Zemin” ve Gruplama/Ayrıştırma İlkeleri: von Ehrenfels, Rubin, Wertheimer.....	594
Gestalt'ın Gruplama İlkeleri.....	597
Koffka'nın Şekil-Zemin İlişkisine Dair Tespitleri ve Gottschaldt'ın “Gömülmüş Şekilleri”.....	607
Gestalt Kuramının Kavramsal Önermeleri	609
Parçalar ve Bütün: Mikroskopik ve Makroskopik Bakış	609
Bağlam, Alan, Rastgeleliğe Karşı Strüktür	611
İzomorfizm	611
Coğrafi Çevre, Fenomenal Çevre ve Canlının Anlam ve Değerler ‘Manzumesi’	612
Sonuç Yerine: Gestalt Kuramı Nedir ve Ne Değildir...	613

Geştalt Kuramının Ortaya Çıkışı

Max Wertheimer'in (1880-1943) Phi Fenomeni Makalesi

Genelde kaynaklar, kuramın ilk ortaya çıkışını Max Wertheimer'in 104 sayfalık 1912 tarihli makalesiyle başlatır³. Makalenin başlığı “*Experimentelle Studien über das Sehen von Bewegung (Hareketin Görülmesi⁴ Üzerine Deneyisel Çalışmalar)*”dır. Makalesine, hem o dönem sinema açısından bilinen hem de psikolojinin deneysel laboratuvarlarında tespit edilmiş olan, “zahiri hareket” meselesini ele alır. Fakat Wertheimer'in bu zaten bilinen fenomeni ele alışında bariz bir fark vardır. Daha önceki araştırmacılar bu etkiyi türlü farklı uyaranlarla (ışık, obje vd.) ve türlü farklı araçlarla (stroboskopik gösterim, takistoskopik gösterim) göstermiş olmasından farklı olarak Wertheimer hareketi görmenin deneyimsel tarafına odaklanır. Bu bölümde Wertheimer'in bu “kurucu” makalesinin kimi kritik noktalarının altını çiziceğiz.

Wertheimer dönemin mevcut alanyazını aktardıktan sonra makalesinin birinci bölümünde bir örnek sunup tahlil eder. İki eş uzunluklu ve aralarında 2 cm bulunan yatay çizginin yanıp sönerik belirli bir zaman aralığı ile peş peşe görüntülenmesinin (Şekil 1'in yalnızca a ve b çizgileriyle olan düzenek), hız yüksek olduğunda tekil bir yatay çizgi varmış deneyimine yol açtığını, hız yavaş olduğunda ise iki ayrı çizginin (aynen fiziken de olduğu gibi) peş peşe görünmesi şeklinde deneyimlendiğini belirtir. Öte yandan iki çizgi belirli bir ‘ara hız’ ile peş peşe sunulduğunda sanki üstteki çizgi bir aşağıya bir yukarıya gidip geliyormuş gibi, yani hareket eden tek bir nesne gibi deneyimlendiğini vurgular. Buradaki kritik faktörün aradaki süre olduğuna dikkat çektikten sonra çok titiz bir deney serisini rapor eder. Deneyin ana bağımsız değişkeni aradaki süredir ancak birçok kontrol değişkeni de mevcuttur. Bunlardan biri, sunulan çizgilerin çeşit çeşit ‘konfigürasyonları’ (yani uzam içinde yerleşimleri), bir diğeri, katılımcının dikkati (dikkatini ne şekilde ve nereye odaklayacağı manipüle edilmiştir), bir diğeri de göz hareketlerinin kontrolüdür. Bunun yanı sıra kimi zaman, uyaran hareketli bir cihaz ile hakiki anlamda hareket eder, kimi zaman ise yalnızca iki farklı uyaran farklı zaman aralığı ile görüntülenir, yani bir çizginin hakiki hareketi söz konusu değildir. Ana bağımlı değişken, katılımcının hakiki hareket ile zahiri hareketi birbirinden ayırt edip etmediği ve bunun yanı sıra deneyimsel olarak görüntüyü ne şekilde gördüğüdür.

En önemli bulgu, yanıp sönen birinci çizgiden sonra yanıp sönen ikinci çizgi arasındaki süre yaklaşık 100⁵ milisaniye olduğunda katılımcıların hakiki ile zahiri hareketi genel olarak ayırt edemedikleri bulgusu olmuştur. Hatta Wertheimer, nadiren kimi katılımcı bir fark algıladığında bu farkı tersi yönde hissettiğini, örneğin görünür hareketin hakiki harekete kıyasla “sanki daha güçlü, daha enerjik, daha bariz hareket gibi” şeklinde ifade ettiğini not düşer. Benzer şekilde makalenin bir yerinde katılımcıların sıkça hareketi, iki çizginin (kendi görüntüsünden daha evvel algıladıklarını, hatta kimi zaman iki çizgiyi de görmeyip yalnızca hareketi gördüklerini belirtir.

Başka bir deneyinde ise Wertheimer göz hareketi sorununun üstesinden gelmek için fiksasyon talimatıyla yetinmez, göz hareketinin bir anlamda “etkisizleştirecek” bir yöntem kullanır. Bu sefer katılımcılar karşılarında, yatay olarak alt alta dizilmiş dört çizgi bulur ve ikinci çizgiden (Şekil 1b) sonra birinci çizgiyi (Şekil 1a) ve benzer şekilde, bu harekete eş zamanlı olarak, üçüncü çizgiden (Şekil 1c) sonra dördüncü çizgiyi (Şekil 1d) görür. Bu eş zamanlı iki hareket zıt yönde olduğundan katılımcı fiksasyon talimatına uymayıp birinin hareketini göz hareketiyle takip etse de diğerini takip etmiş olması imkânsızdır.

³ Ancak bk. Michael Wertheimer (2014).

⁴ Burada özellikle bire bir tercüme yapılmıştır çünkü başlıkta “algı” olarak tercüme edeceğimiz bir sözcük kullanılmamaktadır, bunun da nedeni o dönemin deneysel psikolojisi içinde ağırlıklı olarak duyu meselesinin ön planda oluşu olabilir.

⁵ Wagemans ve arkadaşlarının (2012) makalesinde bu optimal süre yanlışlıkla 60 milisaniye olarak aktarılmıştır oysa Wertheimer 1912 makalesinde “eine Zehntelsekunde” yani bir saniyenin onda biri ifadesini kullanır (Wertheimer, 1912a).

Katılımcılar bu sefer iki ve zıt yönlü hareket görür. Bu bulgu, hareket yanılsamasının göz hareketinden kaynaklanmadığını göstermiştir (ne de olsa gözlerimiz eş zamanlı olarak zıt yöne giden hareketleri takip edemez).

Şekil 1. (Wertheimer, 1923 makalesindeki çizimin yazar tarafından büyütülmüş hali)

Bu bulgulardan sonra Wertheimer makalesinin beşinci bölümünde olup bitenin ne olduğunu açıklamaya odaklanır. Kritik deneysel koşulda uyaranlar, gerçek anlamda bir yerden bir yere hareket etmediğinden, katılımcıların da hiçbir şekilde uyaranın uzam-zamanda süregelen ara aşamalarını duyumsamış olması imkânsızdır çünkü o ara aşamalar mevcut değildir. O hâlde ne olmuştur? Olay basit bir “zihninde gerçekleşen mantıksal çıkarsama” eylemi midir yoksa hakiki bir fenomenal, yani deneyimsel yaşantı mıdır? İkisi arasında ilk etapta sanki pek fark yokmuş gibi görünse de ilki, “olay sonrasında gerçekleşen”, yargısal bir olaydır oysa diğeri, “eşzamanlı olarak hareket şeklinde görme” olarak tarif edilebilecek, an be an fenomenal/deneyimsel bir duruma işaret eder. Wertheimer olanın ikincisi olduğunu düşünür ve bu etkiye “phi etkisi” adını koyar, Yunancanın Φ işaretini kullanarak. Uyaran şekli a görüntüsünden sonra b görüntüsü şeklinde olduğunda burada fenomenal olarak görülen “a sonra b” gibi iki peş peşe uyaran görüntüsü değildir, keza “a ve b” gibi a ve b parçasından oluşan hareketsiz bir şekil de değildir. Görülen, Wertheimer’ın ifadesiyle “a **Φ b** “dir, yani tekil bir hareket ünitesidir. Φ boyutu fiziksel uzamda mevcut olmadan ancak fiziksel uzamın özel koşullarıyla ortaya çıkan bir algısal durumdur, öyle ki artık a ve b birbiriyle bir bağ/bağlanma içine girmiştir.

Bu tespitinden sonra Wertheimer birbirinden zekice tasarlanmış düzeneklerle örneğin a ve b şekillerini farklılaştırarak, veya renklerini değiştirerek phi etkisinin hâlen aynı şekilde devam ettiğini, tek farkın, katılımcının “hareket esnasında şekil/renk değiştirdi” beyanının olduğunu vurgular. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, dikkatin odaklanışını da bir değişken olarak ele alır. Katılımcılardan dikkatlerini a veya a ve b arasındaki alana odaklamaları istendiğinde phi etkisi çıkmakta, öte yandan b’ye odaklamaları istendiğinde zayıflamakta hatta yok olabilmektedir. Yine başka bir deneyde a ve b’nin ‘hareket bölgesinin’ içine veya dışına üçüncü sabit bir c şekli yerleştirilir. Üçüncü şekil ‘hareket bölgesinde’ olduğunda bile algısal olarak a şekliyle bir hareket ilişkisine girmediğini, yani bir a **Φ c** oluşmadığını tespit eder Wertheimer. Bu deney serisinde de katılımcının dikkat odağını b dışında farklı yerlere yönlendirir, yine de sonuç değişmez.

Wertheimer makalesinin sonuç kısmında “Gestaltsqualität”⁶ (geştalt özelliği) tabirini kullanır ve phi olgusunun, parçaların spesifik konumlanışı ve dizilişiyle bir bütünsellik içinde meydana geldiğine işaret eder. Wertheimer’ın bu çarpıcı makalesi baştan sona okunduğunda, hem inanılmaz titiz ve birçok olası etki faktörünü dikkate alan bir deneysel zihin hem de bir bulgunun çok incelikli analizini görebiliyoruz. Daha önce de belirttiğimiz gibi, hem sinemadan dolayı hem de yapılmış başka deneylerle “zahiri hareket” olgusu

⁶ Bu tabir ilk defa Christian von Ehrenfels (1890) tarafından örneğin bir melodinin bir gamdan başka bir gama aktarılmasıyla “aynılık” vasfını yitirmeyişi anlamına gelen “aktarım” veya “transpozisyon” olgusu kapsamında kullanılmıştır. Fakat Von Ehrenfels, geştalt özelliğini parçaların toplamından “fazla” bir şey olarak tanımlar. Wertheimer ve diğer kurucular ise bütünü parçaların toplamından *farklı (kalitatif olarak farklı)* bir şey olarak tanımlar.

bilinmekteydi. Ama kimse olguya Wertheimer'ın incelikli ve yepyeni bakışıyla yaklaşmamıştı. İşte bu yepyeni bakış “geştalt” bakışıdır. İçinde, sıkça “çalakalem” iddia edildiğinin aksine, hem titiz deneysel kurgular ve deney serileri yer alır hem de katılımcıların deneyimlediklerine dair yoğun bir merak ve sorgulama mevcuttur.

Dergiler: Zeitschrift für Psychologie ve 1922’de kurulan Psychologische Forschungen

Geştalt ekolünün kurucuları arasında Wertheimer'ın yanı sıra Wolfgang Köhler (1887-1967) ve Kurt Koffka (1886-1941) da vardır. Üçünün önemli ortak yanı, fenomenolojik felsefeci ve psikolog olan ve bu iki alanı ses ve özellikle müziğin algısı üzerinden birleştirmeyi başaran Carl Stumpf'un rahle-i tedrisinden geçmiş olmalarıdır. Bundan dolayı olsa gerek, her üçü de yazılarında sıkça müzikten ve ritimden örnekler verir. O dönemki fikirlerini ve araştırmalarını dönemin başta gelen psikoloji dergisi (Almanya'nın da muhtemelen tek dergisi) Hermann von Ebbinghaus'un yönetimindeki “*Zeitschrift für Psychologie*”de yayımlarlar. Kimi yazıları bazı yazarlara cevaben yazılmıştır ve anlarız ki o dönemin ana akımını teşkil eden ampirist⁷ bakışına bu üç genç eleştiriler getirmeye başlamıştır. En temel sorgulamaları, bir soyutlamayla ifade edecek olursak, bir bütünün içindeki parçaların toplamının bütüne eşit olduğu bakışınadır ki bu bakış ampirisizmin en temel öğelerindendir. Psikoloji, genç bir bilim alanı olarak 19'ncü yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığında “kurucu ideolojisi” bu bakış üzerine yaslanır. Bu bakışa göre canlıların tüm ruhsal/zihinsel ve davranışsal birikimleri, deneyimledikleri duylardan ve bu duyların biraraya gelerek algılar, anılar, hafıza ve fikirler oluşturmasıyla inşa olur. Diğer bir deyişle sahip olunan en karmaşık yetiler, adım adım ve en basit duylarla başlayıp onların ardıl deneyimler yoluyla birbirine “bağlanması” ve giderek daha büyük “kompleksler” oluşturması yoluyla oluşmuştur. Ebbinghaus'un yönetimindeki *Zeitschrift für Psychologie* dergisinde çıkan birbirinden parlak araştırmalar sürekli bu bakış etrafında hareket eder ve doğal olarak, en temel ve “moleküler” duyları en ince ayrıntısına kadar inceleyen, daha karmaşık deneyimlerin ise o alt yapı taşlarını tespit etmeye koyulan makaleleler en büyük yeri kaplar. Bu zihinsel iklimde Geştalt kuramının üç kurucusu eleştirilerini dillendirmeye, yazdıklarına karşı gelen itirazlara yine cevap vererek fikirlerini savunmaya çalışır ta ki 1922’de Max Wertheimer, Köhler, Koffka ve iki kişiyi daha dahil ederek “*Psychologische Forschung: Zeitschrift für Psychologie und ihre Grenzwissenschaften (Psikolojik Araştırma: Psikoloji Ve Onun Sınırdış Bilimleri İçin Dergi)*” dergisini kurana kadar.

Bu yeni derginin ilk makalelerinden biri Wertheimer'ın, yine Geştalt kuramının kurucu makalelerinden sayılabilecek “*Untersuchung zur Lehre von der Gestalt*”⁸ adını taşır. Bu önemli makalenin içeriğini ve önermelerini sonraki bölümlerde inceleyeceğiz. Burada kritik olan, artık “ardılcılık” ideolojisi üzerine kurulu olmayan, yepyeni bir bakış açısı sunmayı hedefleyen bir platformun kurulmuş olmasıdır. Derginin adında psikolojinin “yakın bilimleri” ibaresi bile ortaya çıkan bakışın hedeflediği kapsamlılığa dair bir işaret olarak görülebilir. Dergi 1974’e kadar devam eder etmesine ancak kuruluşundan yalnızca 11 yıl sonra Almanya, tarihinin en talihsiz ve en vahşi faşizm dönemine tanık olur ve o topraklarda yeşeren tüm entelektüel hayat bilimiyle ve sanatıyla yerle bir edilir. Geştalt kuramının kurucularından biri ailesinin her iki tarafıyla Yahudi (Wertheimer ki Einstein'ın da yakın dostudur), diğeri ailesinin bir tarafıyla Yahudidir

⁷ Ampirist yerine ampirist ifadesini Köhler'in 1950 “Psychology and Evolution (Psikoloji ve Evrim)” makalesindeki gerekçesine küçük bir referansla özellikle kullanıyoruz. Köhler bunu “ampirist” dendiğinde bu ekolün felsefecisinin kastedilmesi gerektiğini, öte yandan felsefeci olmayıp yaptığı bilim şekli, farkında olarak veya olmayarak, “boş levha” ve mekanistik bakış varsayımına dayalı olanlara “ampirist” denmesinin daha uygun olacağına dayandırıyor ve bence haklıdır da.

⁸ Bu makaleye günümüze kadar Google Akademik'a göre tam 2270 sefer referans yapılırsa dahi tam haliyle İngilizceye henüz çevrilmiş değil. Kanada'nın York Üniversitesi'nin psikoloji klasikleri isimli websayfasındaki İngilizce metin Ellis'in 1938 kitabındaki “kabataslak” özetini verir. Orjinal Almanca makale 50 sayfadır, Ellis'in özet tercümesi 18 sayfadır. Ellis makalenin başlığını da değiştirip “Algısal Formlarda Düzenleniş Kanunları” diye tercüme eder. Oysa Geştalt sözcüğünün başlıkta olması çok kritiktir. Şu şekilde çevrilebilir, “Geştalt Kuramının İncelemesi”. Aslında orjinal başlığın bitiminde, bir “II.” ibaresi mevcut. Bu da, bu makalesini önceleyen “I.” nolu bir makale olduğuna işaret eder. Ancak buna ilişkin hiçbir kaynak, ne Almanca ne İngilizce olarak bulamadım, belki o “I.” nolu makale Ebbinghaus'un “*Zeitschrift für Psychologie*” dergisinde yayımlanmış ve bir şekilde “kaybolmuştur” veya hiçbir zaman yayımlanmamıştır (çünkü “I.”nolu çalışmaya --Wertheimer'in kendisi dahil-- referans veren bir makaleye de denk gelmedik).

(Koffka). Köhler ise Yahudi olmasa da Nazi döneminde onlara yönelik sert eleştiri yazabilmiş yegane Alman bilim insanıdır ve bundan dolayı Berlin'deki Psikoloji Enstitüsü'nde, dönemin en saygın bilim insanlarından biri olarak görülmesine rağmen, özellikle öğrencileri hedef alınarak ağır baskılara maruz kalır.

Nazi Almanyası, Amerika Birleşik Devletleri'ne Göç, Kuramın Amerika'daki Takipçileri

Max Wertheimer, Kurt Koffka ve en son Wolfgang Köhler de tek tek Almanya'yı terk eder.⁹ En son terkeden, son noktaya kadar Nazi ideolojisine karşı sert muhalifliğinden taviz vermeden 1935'e kadar Almanya'daki pozisyonu muhafaza eden Köhler olmuştur. Bu üç büyük beyin o döneme kadar yazdıkları çizdikleriyle bile Amerika Birleşik Devletleri'nin en prestijli üniversitelerinde büyük ilgi görür ve üçüne de üniversitelerde yer temin edilir. Ancak üçü de nihayetinde kendi topraklarından ve entelektüel iklimlerinden koparılmıştır ve tüm biriktirdiklerini bambaşka bir ülke ve kültür ortamında yeniden anlatmak ve ikna etmek zorunda kalacaktır. Yine de 1950'lere kadar azımsanmayacak bir etki yaratırlar. Bu etki öncelikle üçünün muazzam parlaklığından gelir. Örneğin Köhler, Harvard'a William James konuşma serisini vermek üzere çağrılır. Koffka 1936'da bana göre psikolojinin en iyi ders kitaplarından birini yazar, 1943'te beklenmedik şekilde vefat eden Wertheimer'in etkisinin ise etkileyici kişiliği ve verdiği konuşmalara dayandığı belirtilir (bk. Mandler, 2007). Vefat ettiğinde üstünde çalıştığı "*Productive Thinking (Üretken Düşünme)*" kitabı henüz yeni tamamlanmış ve ölümünden iki yıl sonra yayımlanmıştır. Kitap geometri ve cebir örnekleri yanı sıra Galileo, Gauss ve dostu Einstein'ın düşünme biçimlerini Gestalt kuramı çerçevesinde inceler. Bu içerik, kitabın 1945'teki baskısından sonra neden her dönem yeniden basıldığını ve hatta çok yakın zamanda, 2020'de, Viktor Sarris'in editörlüğünde son bir baskısının çıktığını gayet anlaşılır kılmaktadır.

Burada birkaç noktaya değinmek gerekli olabilir. Öncelikle gördükleri tüm saygı ve değere rağmen içine "düştükleri" bilimsel ideoloji davranışçılık idi. Yani yine her şeyin parçalardan birleşe birleşe inşa olduğu ve bütünün parçalarının toplamının bütüne eşit olduğu bakışı hakimdi, üstelik en sert şekliyle. Örneğin söz konusu ekol fenomenal yaşantı/deneyime bakmak bir yana, biyolojik olarak zihne bakılmasını dahi "gereksiz" bulur ve pragmatik bir dışsal uyaran manipülasyonu ile bunun yarattığı dışsal tepki arasında bağ kurarak insana ve genel olarak canlıya dair her şeyi açıklayabileceğini düşünür. Davranışçılık ekolünden kopan Karl Lashley gibi ilerin biyoloji devriminin öncülleri de, her ne kadar zihni ve beyni araştırmalarının odağına alsa da yaklaşım olarak yine "yaşantılanım", yani fenomenal deneyim odaklı bir bakışa karşı mesafelidir.¹⁰ Dolayısıyla bu üç kurucunun A.B.D.'de Anglo-Amerikan bakışının fenomenolojiye karşı "tedirginliği" ile de karşı karşıya kaldıklarını söyleyebiliriz, bunu Köhler daha önce bahsini ettiğimiz 1959 konuşmasında da zarifçe dile getirmiştir. Yerleştikleri üniversitelerde doktora öğrencileri olamamış, dolayısıyla 1910'lu yıllardan 1930'lu yılların ortasına kadarki Almanya dönemlerinde inanılmaz bir verimle birbirinden yetenekli doktora öğrencileriyle hâlâ ilham veren çalışmalar yürütmüş olsalar da artık bu imkânları akamete uğramıştır.

Bahsi geçen doktora öğrencilerinden Hedwig von Restorff, Köhler'in 1935'de Almanya'yı terk etmesi ve Berlin'deki Enstitüsü'nün kapanmasıyla psikolojiyi bırakır ve tıp alanında çalışmaya başlar (MacLeod, 2020). Düşünme üzerine yine çok yaratıcı ve etki gücü yüksek bir tez yazan Karl Duncker ise sosyalist bir ailedendir. Köhler ona dokunulmasını 1935'e kadar engellemeyi başarır ama sonrasında Köhler'in Nazi rejiminin mecbur tuttuğu "bağlılık yeminini" etmeyip Almanya'yı terk etmesiyle Duncker da birkaç ülkeyi dolaştıktan sonra A.B.D.'de bir üniversiteden teklif alır, oradayken etkin çalışmalar yapmaya

⁹ Buna dair ayrıntılı bir anlatım Henle'de (1978) bulunabilir.

¹⁰ Lashley, Sperry ile birlikte, doğrudan Gestalt kuramının alan önermesini bir deney serisi ile test eder ve bulguların kuramın beklentileriyle çeliştiğini raporlar ancak Köhler bu deneyin sorunlarına işaret eder (bk. Wagemans ve ark., 2012)

devam eder, ancak çok genç bir yaşta 1940'da intihar eder. Geştalt'ın kurucularıyla doktoralarını yapmış kişiler arasında görsel algı, sanat ve estetik alanında çok önemli katkılar sunmuş Rudolf Arnheim (Wertheimer'in doktora öğrencisi) ve görsel ve işitsel algı çalışmış Hans Wallach da vardır. Bir diğer dikkat çeken, az bilinen, ama günümüz Geştalt kuramcıları tarafından belleğe dair yazdığı kitap nedeniyle işaret edilen kişi Erich Goldmeier'dir. Goldmeier'in annesinin ve babasının Auschwitz'de öldürülmüş olduğu ve kendisinin, büyük olasılıkla Naziler iktidara gelir gelmez Amerika Birleşik Devletleri'ne yerleştiği anlaşıyor. Geştalt kuramı, Nazi döneminde Almanya'yı terk etmek zorunda kalmayan ve o ihtiyacı duymalar tarafından sürdürülmüşse de (örneğin, Wolfgang Metzger ki ilk iş Wertheimer'in kürsüsünü devralır ve hemen Nazi partisine üye olur; bunun yanı sıra Edwin Rausch ve Kurt Gottschaldt da Almanya'da kalanlardandır. Ancak onlar, Metzger derecesinde bir yandaşlık gayretine girmediklerinden Nazi döneminde bir nebze marjinalize edilirler (gerçi Gottschaldt'ın Nazilerle ilişkisine dair farklı bir bakış için bk. Mastroianni, 2006) bilimin ana eksenini artık çoktan Amerika'ya kaymıştır ve hemen hepsi Almanca olan yayınları pek bilinmez, çoğu da tercüme edilmiş değildir.¹¹

Amerikalılar arasında ise Geştalt kuramının taşıyıcısı niteliğinde kişi sayısı azdır, hatta hem Kurt Koffka hem Wolfgang Köhler ile yakın çalışmış Mary Henle belki de tektir, Mary Henle kuramı birkaç 'pratik ve kolay anlaşılır' görsel uyararla anlatmak yerine kuramın derin kavramsal tarafının da iyi anlaşılması için yoğun uğraş verir ve 1961'de, Ellis'in 1938 tarihli titizlikten uzak derleme tercümesinden farklı olarak, titizlikle seçilmiş makalelerden ve tercümelerden oluşan "*Documents of Gestalt Psychology (Geştalt Kuramının Belgeleri)*" isimli antolojiyi çıkarır. Henle, yaşamının sonuna kadar kuramın önemli taşıyıcısı olmuştur. Solomon Asch ise Polonya kökenli bir ikinci kuşak Amerikalı göçmendir. Asch, sosyal psikolojinin Milgram ile birlikte anılan en önemli isimlerinden biri olmuştur. Ancak bilim dünyasında Anglo-Amerikan'ın Geştalt kuramının takipçilerinden biri olduğunu çok az kişinin bilmesi dikkat çekicidir.

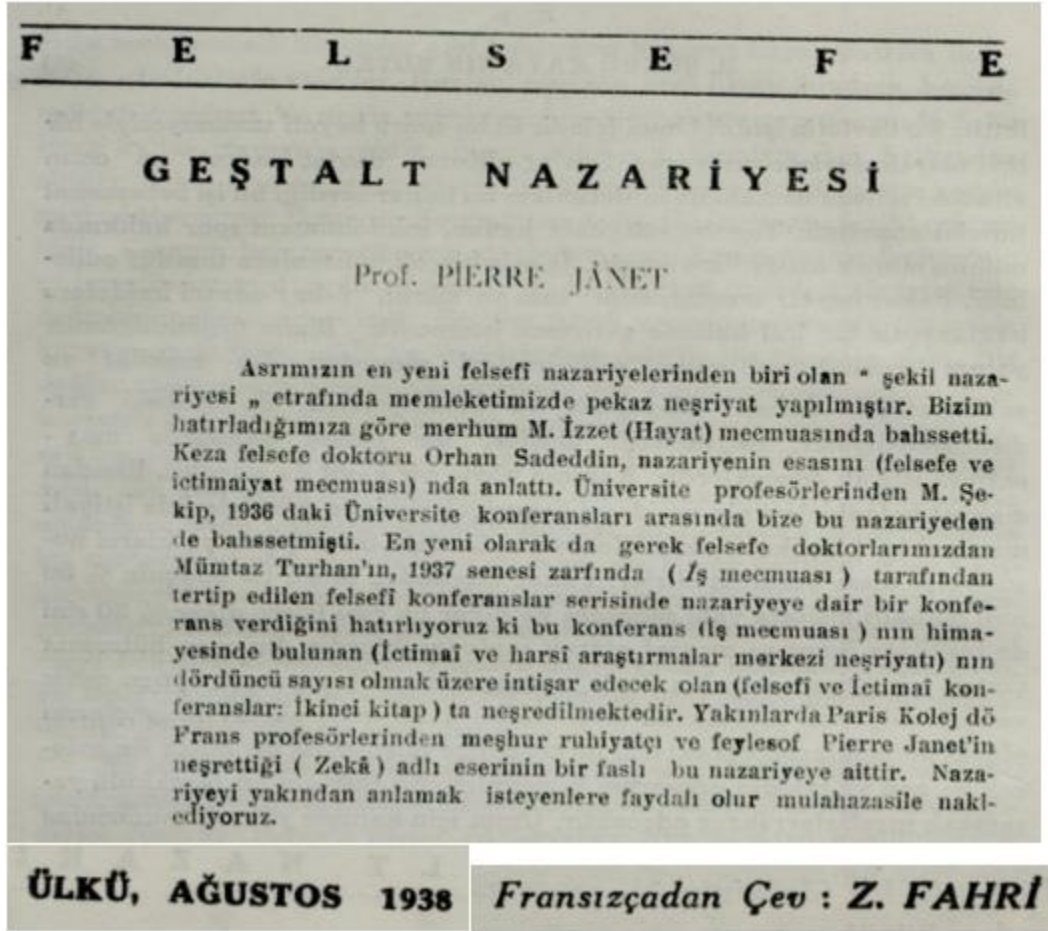
Bunun dışında Amerikalı psikologlar arasında kuramın özellikle görsel algı ve yaratıcı/üretici düşünme çalışmalarından güçlü ilham almış kişiler mevcuttur ki bunların başlıcası "doğrudan algı" kuramının sahibi James Gibson'dur. Gibson'ın Köhler'in seminerlerini düzenli takip ettiği belirtilir (Mandler, 2007). Nitekim ekolojik algıyı, yani hakiki üç boyutlu ve hareket içeren uzam içindeki algıyı ele alan Gibson belki de algı kuramlarının en radikalini öne sürer. Ekolojik diye adlandırdığı bu uzamın, Geştaltçılar gibi gayet anlamlı ilişkiler barındırdığını ve bu ilişkilerin bilgi olarak rahatça, hiçbir ara kademeye veya aşamalı belleksel birikimlere ihtiyaç duymadan edinilebileceğini öne sürer. Son olarak ise 1950'lilerde bilgisayarların ortaya çıkışıyla birlikte Davranışçılık ideolojisine karşı bir devrim olarak ortaya çıkan "bilişsel devrim" görünürde Geştalt kuramına alan açarken ve onların birçok görsellerinden faydalanırken hakikatte aslında yine ardıcılık ve belleğe dayalı bilgi işlemeyi öne çıkaran bir ekol olmuştur. Geştalt kuramının kavramsal önermelerinden çok görsel örneklerine hakim olan kişiler, genelde bilişsel psikolojinin bu kuramın modern versiyonu olduğunu düşünürse de bu yanlıştır. Makalemin sonraki bölümlerinde bunun neden böyle olduğunu daha anlaşılır kılmaya çalışacağım.

1938 Türkiye'sinde Geştalt Üzerine Çıkan Bir Makale: "Geştalt Nazariyesi"

Dönemin Halkevleri'nin 1933 ile 1950 arasında çıkardığı "*Ülkü*" dergisinin 1938 tarihli 11. cildin 66 nolu sayısında, zamanın en önemli sosyologlarından Ziyaeddin Fahri'nin, dönemin en önemli hekim,

¹¹ Bu bölümün tarihsel bilgilerini yazarken Wagemans'dan (2015 ve 2012) ve Mandler'dan (2007) faydalandım. [Erich Goldmeier](#)'in ismine ise, Geştalt kuramının İtalya'daki önemli temsilcilerinden Gaetano Kanizsa ile çalışmış, kendisi de kuramın güçlü savunucularından olan emeritus profesör Riccardo Luccio dikkatimi çekti.

psikolog ve psikoterapistlerinden Pierre Janet'nin yazdığı Geştalt kuramı derlemesinin Türkçe tercümesini sunduğunu görürüz¹². Görsel 1'de söz konusu makalenin önsözünün kesiti sunulmuştur. İlk cümle şöyle der: "Asrımızın en yeni felsefi nazariyelerinden biri olan "şekil nazariyesi" etrafında memleketimizde pek az neşriyat yapılmıştır." (Ülkü, 1938, s. 486). Ardından dönemin hangi felsefe profesörlerinin bu "nazariye" üzerine tartıştığı ve yazıp çizdiği aktarılıyor. Bu konularda tarih çalışması yapmak isteyen kanımca çok ilginç ve muhtemelen kimi şaşırtıcı ipuçları barındıran bir yolculuk beklediğini düşünebiliriz.

Görsel 1. (Ülkü Dergisi, 1938)

Bu yazı, Geştalt kuramının farklı entelektüel çevrelerde daha Avrupa'da bile yeni yeni farkedildiği bir dönemde (örneğin, Fahri'nin bahsini ettiği, Janet'nin Zekâ kitabı onun 1932'de yayımlanan "*Les debuts de l'intelligence (Zekânın Başlangıçları)*" isimli kitabıdır) çok büyük sayılmayacak bir gecikmeyle bu coğrafyaya gelmesi ve konuya dair Türkiye'nin genç cumhuriyetinde de tartışmaların yürüdüğünü göstermesi bakımından önemlidir. Fakat ilginç olan hem Janet'in hem de Fahri'nin bu kuramın önemini hissetmiş olmasıdır. Yine ne ilginçtir ki Geştalt kuramı Japonya'lara kadar bir etki gücüne sahip olmuş (Zanforlin, 2004) ama bir türlü psikolojinin ana akımlarının arasına girmeyi başaramamıştır. Bunun muhtemel nedenleri üstüne düşünmeye değerdir kanaatindeyim.

¹² Bu yazıyı dikkatime getiren öğrencim M. Aziz Akkaya'ya teşekkür ederim. Derslerde Geştalt kuramını yoğun şekilde vurgulayan bir hoca olarak öğrencimin tesadüfen HTR 312 Atatürk İlkeleri ve İnkılapları dersinde sunulan bir birincil kaynak dergi görüntüsünde buna denk gelince heyecanla beni haberdar etmişti.

Ülkemizde Geştalt kuramına dair günümüz alanyazınına baktığımızda makalelerin hemen hepsinin ya Geştalt terapi üzerine (ki Geştalt kuramının önde gelenleri tarafından, Geştalt’tan sözcük olarak ilham almış olmanın ötesinde çok bir ilişki bulunmadığı belirtilir, bk. Henle, 1978 ve Schultz, 1981) ya da eğitim alanında olduğunu görürüz (örneğin, Kaygusuz, 2014; Koç ve Bulut, 2014; Zeren, 2008). İkincisi şaşırtıcı değildir çünkü bu kuram eğitim ve kavramaya yönelik bu zamana kadar gelmiş geçmiş kuramlardan çok farklı ve yepyeni bir bakış açısı sunabilmektedir.

Bunun dışında Geştalt kuramı mimarlık ve tasarım dergileri ve tezlerinde sıkça önümüze çıkıyor (örneğin, Akkurt, 2019). Bunun yanı sıra birçok Türkçe web sayfasında da kuramın kimi örneklerine dair bilgiler mevcut (örn., https://tr.wikipedia.org/wiki/Gestalt_psikolojisi; <https://miesofficial.com/blog/gestalt-kurami-nedir-ve-ilkeleri-nelerdir/>; <https://www.iienstitu.com/blog/gestalt-kurami-ve-ilkeleri>)

Ancak tüm bu saydıklarımız, biraz Amerika’dakine benzer şekilde, kuramın yalnızca en can alıcı, çarpıcı örnekleriyle yüzeyindeki unsurlarını görünür kılar ki bu unsurların hemen hepsi, görsel algı alanındaki örneklerinden seçmelerdir veya onların geliştirilmiş halleridir. Bu da, yine mevcut Amerika eksenli ana akım psikolojinin kendi bilgi eksikliğinden ötürü varsaydığı gibi, Geştalt kuramının sanki sadece algı ve özellikle görsel algı hakkında ele gelir şeyler önerdiği, psikolojinin tüm diğer alanlarına yönelik pek de katkı sunabilecek bilgiler üretmediği yanılsamasını pekiştirme riskini barındırır. En önemlisi ise, Geştalt kuramcılarının inanılmaz derinlikli yazılarına ve tartışmalarına yer verilmez ve dolayısıyla kuramı açıklayıcı ve üretken bir kuram yerine, sanki yalnızca, belirli ilginçlikleri betimleyen bir bakışmış gibi ele alınır. Bu makalenin amacı ise tam da bu boşluğu doldurmaktır. Bir sonraki bölümün amacı, çokça yapıldığı gibi kuramın ana tespitlerini listelemek yerine onları kavramsal bağlamları içerisinde ele alacağız.

Geştalt Kuramı

Kuramın Ana Tespitleri

“Gestaltsqualitätén”, “Şekil-Zemin” ve Gruplama/Ayrıştırma İlkeleri: von Ehrenfels (1859-1932), Rubin (1986-1951), Wertheimer

Wertheimer 1923 makalesine şöyle başlar:

“Pencerede duruyorum ve bir ev, ağaçlar ve gökyüzünü görüyorum. Ve teorik nedenlerle sayıma başlayabilir ve diyebilirim ki: burada ... 327 aydınlık (ve renk) tonları var. (...)

Ve diyelim ki bu garip hesapta ev(in) 120 ve ağaçlar(in) 90 ve gökyüzü(nün) 117 (aydınlık tonu vardır)...Uzun süre baktıktan sonra (ise)... bir pencerenin koyu kenar kısımlarının düz bir ağaç dalıyla birlikte bir Latin N harfini oluşturduğunu farketmem ne kadar şaşkınlık verici.” (s. 301)¹³

Wertheimer, bu başlangıç kısmında aslında birkaç noktaya parmak basar. Öncelikle bahsini ettiği aydınlık (veya renk) tonlarının sayım denemesi doğrudan dönemin Wilhem Wundt ile takipçileri tarafından uygulanan araştırma yöntemine atıftır. Wundt’un deneysel öncülüğünde başlayan psikoloji, henüz yeni doğmuş bir bilimdir. Kullanılan yöntem ise o dönemin ruhuna ve ampirisistik¹⁴ felsefesine uygundu: Araştırmacı tarafından kontrollü olarak manipüle edilebilen dış uyaranlar, bu dış uyaranların somutluğu ve katılımcıların, eğitimini aldıkları içebakış (‘*introspection*’) yöntemiyle, deneyimlenen duyu “adetlerinin”

¹³ İtalic kısımlar Almanca metinde yazım şekli içinde ima edilen anlamın Türkçe okur için daha iyi anlaşılması amacıyla tarafımca eklenmiştir.

¹⁴ Hatırlatma amacıyla, ampirisizm felsefesini, kuramını kastettiğimizde “ampirisistik” ifadesini, farkında veya değil o bakış içinde bakan felsefeci olmayanların duruşu için ise “ampirist” ifadesini kullanıyorum.

aktarımı. Yöntemsel sorunlar bir kenara, buradaki asıl sorun, ki Wertheimer'in giriş paragrafı tam da oraya işaret eder, araştırma sorusunun mânâsızlığıdır. Wundt, 1879'da Leipzig'de kurduğu laboratuvarında insan bilişini duyular ve o duyuların da en alt bileşenleri üzerinden anlamayı hedefliyordu. Wundt'u takip eden dönemlerde değişen tek şey, duyu deneyiminin dışında da deneyimlerin benzer bir yaklaşımla anlaşılabilirliği, "deşifre" edilebileceği idi (örneğin, Ebbinghaus bu yöntemle bellek oluşumu ve yitimini, Georg Elias Müller yine bellekte ket vurma gibi mekanizmaları ve Oswald Külpe düşünme gibi daha karmaşık deneyimleri yine bu yolla inceler). Tüm bu uğraşlarda, ister en basit duyu inceleniyor olsun, ister daha karmaşık deneyimler, ana ön kabul, herhangi bir deneyimin barındırdığı 'duyu parçacıklarının', birbirinden izole edilerek tek tek ölçülmeleriyle toplama dair, yani ortaya çıkan deneyime dair bir şeyin kavranabileceği, hatta ikisinin eşleşeceği anlayışı idi.

Yukarıdaki paragrafında Wertheimer tam da bunun anlamsızlığına dair bir örnek kurar. Ardından müzikten bir örnek sunar:

"Veya bir melodiyi (17 ses!) eşliği¹⁵ ile (32 ses!) dinlerim. Duyduğum, basitçe "49" ve hele ki ... keyfe göre 20 artı 29 değil, bir melodi ve eşliğidir. (s. 103)

Wertheimer bu örneklerle en çok da çevremizi deneyimlerken kendiliğinden bize "nüfuz eden" gruplama ve ayrışma olgusuna dikkat çeker ve o zamana kadar yürüyen psikoloji araştırmalarında bunun varlığının tümüyle ıskalandığına işaret eder. Örneğin, pencereden dışarıya baktığımızda en çarpıcı olan şey "ağaç" görüntüsünün alt parçacıkları değil, bir ağacın bir anda bir bütün olarak tüm diğer nesnelerden (diğer ağaçlardan, pencereden, gökyüzünden) ayrılmış olarak deneyimlenmesi. Ve keza pencerenin aynı şekilde deneyimlenmesi ve hatta koyu kenarlarının bir kısmıyla bir ağaç dalı uygun bir konfigürasyona girerse bir "N" harfinin belirmesi. Veya, örneğin, çok sesli müzikte ana melodiyi bir bütün olarak duymamız ve ona eş zamanlı olarak eşlik eden partiyondan ayrışması. Makalenin sonraki kısmı, bu "anı", "kendiliğinden" olan gruplama ile ayrışma dinamiğini yaratan uzam-zamansal konfigürasyonları tespit etmeyi ve bunların temel ilkelerini¹⁶ belirlemeyi hedefler. O ilkelere geçmeden önce bu gruplama/ayrışma kavramına dair Wertheimer'ın da ilham aldığı iki kaynaktan bahsetmek yerinde olacaktır.

1890'da felsefeci Christian von Ehrenfels "Gestaltsqualitäten" diye bir tabir ortaya atar, hatta bu sözcüğü tırnak içinde başlıkta kullanır. Von Ehrenfels, Ernst Mach'ın "uzam ve ses şekilleri"¹⁷ ifadesinden yola çıkarak bu şekillerin bütünsel özelliklerini yitirmeden değiştirilebileceğine dikkat çeker. Örnekler yine bolca müziktedir, en kolay anlaşılır olanı ise bir melodinin daha tiz veya daha pes bir perdeden çalınışının, melodinin bütünsel özelliğini, yani şekil kalitesini değiştirmedeği örneğidir. Başka bir deyişle, daha önce bir melodiyi hep La sesinden başlayarak çalınışını duymuş biri, melodinin bu sefer yarım nota daha pesten veya tizden çalınışını duyarsa hiçbir müzik bilgisi yoksa da o melodiyi tanır, bir öncekiyle aynı melodi olduğunu anlar. Oysa bu iki melodi arasında tek bir ortak nota yoktur.

Diğer önemli yayın ise Danimarkalı Edgar Rubin'in 1915 tarihli "görsel algılanan şekiller" üzerine olan kitabıdır. Rubin bu kitabında von Ehrenfels'in "Gestaltsqualitäten" kavramına referans verip doğrudan "şekil-zemin" meselesini ortaya atar. Kitabında bahsini ettiği deneysel çalışmalar örneğin Wertheimer'ın 1912 çalışmasıyla kıyaslandığında kurgu ve analizleri bakımından basit kaçsa da Rubin'in geliştirdiği görsel

¹⁵ Eşlik: Çok sesli müzikte melodiye eşlik eden "partiyon" ki bu ana melodi ile uyumlu başka bir melodi, hatta çokca bir akor dizi olabilir.

¹⁶ Wertheimer "ilke" tabirinin yanı sıra sıkça "kaide" hatta kimi zaman "kanun" tabirini de kullanır. Ancak hem Wertheimer hem diğer Gestaltçılar yazılarında bir algının nasıl gerçekleşeceğini belirleyen faktörlerin tek değil birden fazla olduğuna işaret ettiği için, bu bağlamsallığı daha iyi karşılaması bakımından tüm makale boyunca "ilke" tabirini kullanacağım.

¹⁷ "Raum- und Tongestalten"

uyaranlardaki gözlem gücü onun tarih sayfalarında bir yer edinmesini sağlamıştır. Örneğin alttaki şekle (Şekil 2) bakıldığında genellikle insanların siyah bir zemin üzerine beyaz şekiller gördüğünü belirtir. Bunu tersine çevirmek için, yani siyah alanı bir şekil olarak, beyaz lekeleri ise bir zemin olarak görmenin zorluğundan bahseder.

Şekil 2 (Rubin, 1915)

Şekil 2’de birçok şekil ortak bir zemin üzerindeyken Şekil 3’teki uyarın o açıdan daha farklıdır. Bu sefer kişiler şekil-zemin konusunda git-gel yaşarlar. Bu uyarında önemli olan, örneğin siyah bölümü şekil olarak algılandığında sivri bir el veya pençe benzeri şekil, buna karşın beyaz bölümü şekil olarak algılandığında yuvarlak hatlı, belki iki dudak ve bir dili çağrıştıran, yani diğerinin sivrilğine tezat yuvarlaklık algısının ön planda olduğı bir şeklin görünmesidir. Bu açıdan Şekil 3’teki uyarın Rubin’in kullandığı örneğin Şekil 4’teki uyarından ayrışır.

Şekil 3. (Rubin, 1915)

Şekil 4. (Rubin, 1915)

Yüzlerce psikoloji (ve herhalde tasarım vb.) kitabına giren ama genelde bunun 1915'te yine Rubin tarafından geliştirildiği bilinmeyen meşhur kupa uyarısında (Şekil 5) ise katılımcıların “bir kupa işte” dediklerini ve ancak dikkatleri birbirine bakan yüze yönlendirildiğinde onu bir şaşkınlık nidasıyla farkettilerine işaret eder.

Şekil 5. (Rubin, 1915)

Geştalt'ın Gruplama İlkeleri

Wertheimer, yukarıda bahsini ettiğimiz 1923 makalesinde birkaç örnek sunduktan sonra bu gruplama/ayırışma dinamiğini yakın merceğe altına alır ve adım adım birkaç ilke sunar. Bunu yaparken birçok görsel örnek verir. Wertheimer soruyu şu şekilde formüle eder: Eşzamanlı olarak a b c d e şeklinde beş uyarılma olursa bunların a b c / d e olarak veya a b / c d e olarak gruplanması hangi ilkelere göre olur? Eğer bir şekilde gruplanıyorsa o gruplama hali ne kadar karardır, ne kadar kimi müdahalelerle değiştirilebilir veya değiştirilemezdir? Bu temel soruları ortaya attıktan sonra ilk tespit ettiği ilke olarak *yakınlık* ilkesini sunar.

Yakınlık İlkesi. Wertheimer makalesinde görsel olarak sabit yakınlık ve uzaklıklarda olan bir noktalar silsilesi sunar (Şekil 6). Böyle bir uyarı verildiğinde kişi bunu kendiliğinden a b / c d / e f / .. olarak görecektir ve uğraşsa bile a / b c / d e / .. şeklinde göremeyecektir veya o görüntü bir an için belirip yok olacaktır. Bu noktada Wertheimer uyarının çok kontrollü sunulması gerektiğini, psikoloji deneylerinde çokça bu tarz uyarıların dikkatsizce alt alta konulup bir anda katılımcıya sunulabildiğini veya uyarıyı projekte eden cihazın ekranda bir kontur oluşturabileceğini, bunların da sunulan uyarıyı doğrudan değiştireceğini, tüm bu görmezden gelinen veya gözden kaçan faktörlerin algı deneyimini aslında son derece etkileyebileceğini vurgular. Wertheimer bunun yanı sıra uyarıların geliş sırasının da önemli bir etkisi olacağını, bunun da dikkatle not edilip incelenmesi gerektiğini belirtir.

Şekil 6. (Wertheimer, 1923)

Bir sonraki şekilde ise noktalar bu sefer çapraz dizildiğinde (Şekil 7a) bu noktaların aşağıdan yukarı a b / c d / vs. veya yukarıdan aşağı b a / d c / vs. olarak algılanmasının tespitiyle yetinmez¹⁸, katılımcılardan bu

¹⁸ Bu vurguyu özellikle yapıyorum çünkü hele ki Amerikan ders kitaplarında sanki Geştalt kuramcıları yalnızca tek bir örnek gösterip tek bir cevap alıp bununla yetinmişler gibi yanlış bir izlenim verilir.

sefer de soldan sağa uzun çapraz ilişkisiyle b c / d e / vs. (Şekil 7b’de kastedilen gruplamayı görünür kılmak için silik kırmızı bir çizgi kullanılmıştır) görebilip göremediklerini (yani farklı bir gruplama yapıp yapamadıklarını) inceler. Katılımcıların bu tarz bir gruplamayı ya hiç yapamadıkları ya da ancak çok anlık olarak görüp hemen sonra görüntünün tekrar diğer gruplamaya dönüştüğünü not eder.

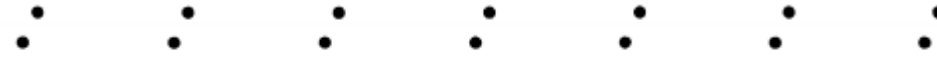

Şekil 7a (Wertheimer, 1923)

Şekil 7b (Wertheimer, 1923)

(Not: Makalenin tam o bölümünden bir kesit yerleştirecek olursak (Şekil 8a) okuyucu görüntüye bakar bakmaz, adeta “elinde olmadan” aynı yakınlık prensibine dayanan bir gruplama görecektir (Şekil 8b).)

Man sieht eine Reihe von Schräggruppen . . . , schräge von links unten nach rechts oben, Fassung a b/c d/e f . . . ; die entgegengesetzte Fassung,

Şekil 8a (Wertheimer, 1923)

Man sieht eine Reihe von Schräggruppen . . . , schräge von links unten nach rechts oben, Fassung a b/c d/e f . . . ; die entgegengesetzte Fassung,

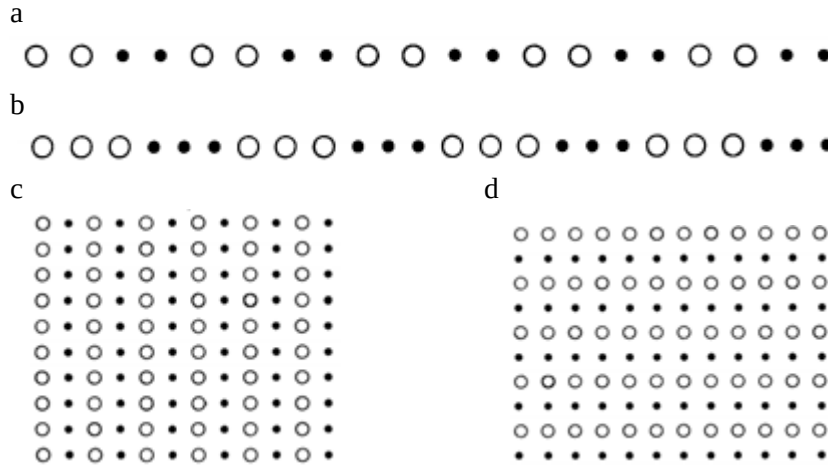
Şekil 8b (Wertheimer, 1923; kırmızı halka yazar tarafından eklenmiştir)

Wertheimer deneylerde kullandığı uyaran bütününe kaç noktadan oluştuğunun etki gücüne de değinir. Nokta sayısı azaldığında katılımcıların “aykırı” gruplamayı bir nebze daha rahat yapabildiğine, nokta sayısının artmasıyla ise bunun giderek zorlaştığına dikkat çeker. Öte yandan nokta sayısının artmasının *normal* gruplamayı *kolaylaştırmadığını*, nokta sayısının normal gruplama deneyimi üzerinde bir etkisi olmadığını not eder. Son olarak da burada gösterdiği görsel uyaran *işitsel ritim uyararı* olarak sunulduğunda gruplamaların benzer şekilde oluştuğunu, çapraz versiyonunun da ses perdesi değişikliği ile (ses düzeyi aynı kalarak) “[pes tiz] [pes tiz] [pes tiz]” şeklinde sağlanabildiğini ve yine benzer bir gruplamaya yol açtığını belirtir.

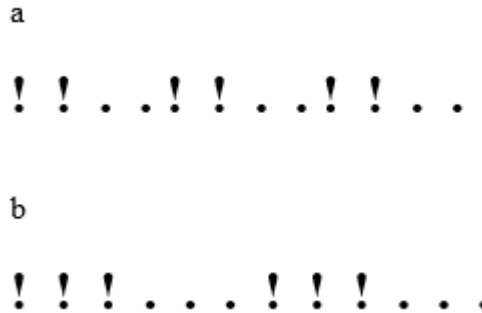
Makalesinin 308 nolu sayfasında şu ana kadar tespit ettiklerini tartışır ve okurla sohbet edermişçesine “ama tüm bunlar çok bariz zaten, tabii ki yakın olanları bir arada tutmak daha kolaydır” diyen hayali okuyucuya bunun hiç de öyle olmadığını, bu tarz çalışmalarda uzamsal veya zamansal mesafelerin oranlarının kritik bir rol oynadığını ve bunun açıklanmaya muhtaç bir durum teşkil ettiğini hatırlatır, yine

yürüttüğü ana bağımsız değişkeni mesafeler arası oran olan bir çalışmasına ve onun bulgularına değinir. Buna ilişkin Rock ve Palmer’ın 1990 makalelerinde değindiği önemli bir kısma işaret etmek isteriz. Örneğin gözün ağ tabakasında dışsal bir uyarının şekil-zemin gruplamasına dair tek bir veri bulunmamaktadır. Tersine bir görsel düzendeki A şekliyle B şeklinin her bir alt parçası ve keza “zemin” sayılabilecek öğelerin gözün ağ tabakasında yarattığı uyarmalar birbirinden ayırt edilemez haldedirler çünkü işlenişleri yalnızca ışığın dalga boyları ve gücü temelindedir. Diğer bir deyişle, dış dünyada “gruplu” gibi olan şeyler ağ tabakada benzer bir grupluluk ile karşılık bulmaz. Benzer şekilde ritmik işitsel uyaranlar için de bu tarz bir durum söz konusu çünkü hâlen zamanın ve hele ki zamansal sürelerin (uzamsal özelliklerin algısında da kritik olan) birbiriyle orantısız ilişkilerinin beyinde nasıl kodlandığı bilinmiyor. Diğer bir deyişle, zamanın beyindeki tezahürü hâlâ birçok tarafıyla büyük bir bilinmezdir (bk. Buhusi, 2020; Ünal ve Ayhan, 2020). Dolayısıyla Wertheimer’in ta 1923’te sorduğu bu kritik sorular hâlâ cevaplanmaya muhtaç sorulardır.

Aynılık¹⁹ İlkesi. Wertheimer, aynı yöntem ve sorularla bu sefer *aynılık* ilkesini tespit edip inceler. Yine odaklandığı husus, katılımcıların aynıları değil aynı olmayanları gruplayıp gruplayamadığına ve aynaların gruplanmasının baskınlığı ve kararlılığı ile diğer gruplamanın zorluğuna ve eğer ki başarlarsa o algının anlık ve kararsız oluşuna parmak basar (bk. Şekil 9a-d). Yakınlık prensibinde olduğu gibi bu prensibi de yine işitsel uyaranlar bazında da inceler ve sonuçlar yine şaşırtıcı derecede benzerdir (Şekil 10a-d).

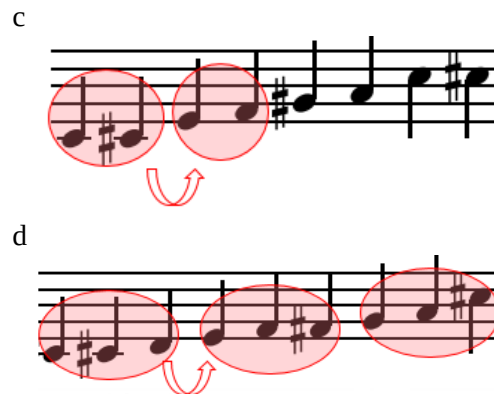

Şekil 9a-d (Wertheimer, 1923)

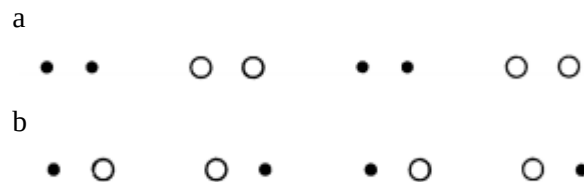
Şekil 10a-b (Wertheimer, 1923; “!” vurgulu ritmik vuruş, “.” vurgusuz ritmik vuruş; a’da ikili gruplama (..) (! !), b’de ise üçlü gruplama olmakta (...) (! ! !))

¹⁹ Bu ilke İngilizcede “similarity”, Türkçede “benzerlik” olarak tercüme edilmiştir. Oysa Wertheimer “Gleichheit” tabirini kullanır ve nitekim verdiği tüm örnekler tam bir aynılık üzerinden kuruludur. Doğal olarak benzer olanlar da gruplanır ancak aynı değil benzer uyaranlarda, Gestalt kuramına göre çoklu faktörlerin de etkisiyle bu örneklerdeki gibi bariz tekil gruplamalar değil kişiden kişiye değişebilen farklı farklı gruplamalar olabilir.

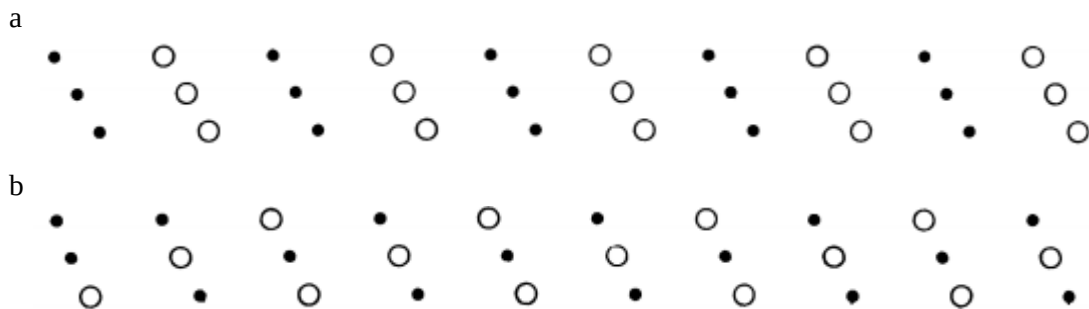

Şekil 10 c-d (Wertheimer, 1923 örnekleri baz alınarak notalandırılmıştır; yarım notalı geçişler gruplanırken, kırmızı okun işaret ettiği yarım notadan büyük olan aralıklı geçişler ise ayrıştır)

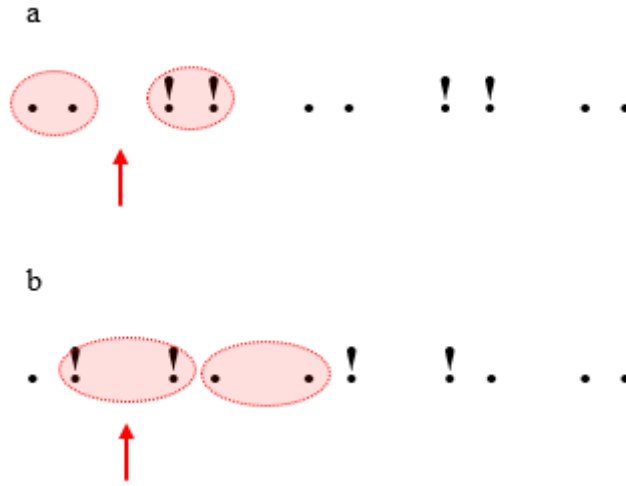
Yakınlık ve Aynılık İlkesi Aynı Anda. Wertheimer bir sonraki bölümde iki temel ilkenin eş zamanlı olarak birbiriyle nasıl ilişkilendiğine odaklanır. İki ilke açısından bir durumda ortak (Şekil 11a, 12a), diğer durumda ise çatışkık bir gruplama (Şekil 11b, 12b) durumu yaratıldığında *aynılık* ilkesinin daha baskın olduğunu tespit eder. Benzer bir bulguyu görsel yerine işitsel uyaranlar kullandığında bulur (Şekil 13a, 14a ve 13b, 14b).

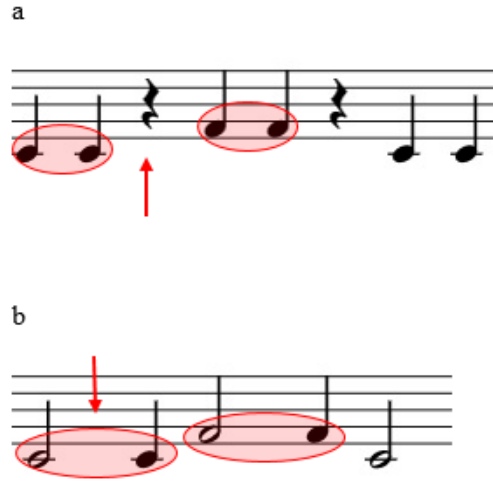
Şekil 11 a-b (Wertheimer, 1923)

Şekil 12 a-b (Wertheimer, 1923)

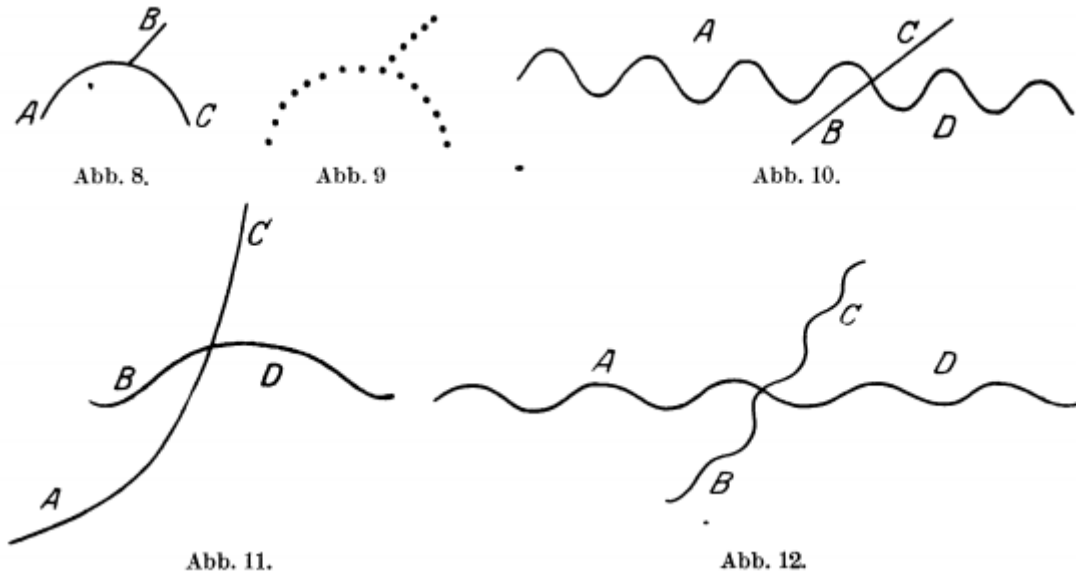
Şekil 13 a-b (Wertheimer, 1923; “.” vurgusuz, “!” vurgulu ögeyi temsil eder; kırmızı halkalar ortaya çıkan gruplamaya, oklar ise genişletilmiş zaman aralığına işaret etmek için yazar tarafından eklenmiştir)

Şekil 14a-b (Wertheimer, 1923 örnekleri takribi olarak baz alınarak notalandırılmıştır; içi dolgusuz nota, dolgulu notanın iki misli süreyle çalınır, kırmızı halkalar yazar tarafından, yapılan gruplamayı, oklar ise genişletilmiş zaman aralığını işaret etmek için eklenmiştir)

Ortak Kader İlkesi. Wertheimer 1912 makalesindeki gibi bu makalede de hareket halindeki uyaranlarda hareketten doğan gruplamaya dair kısa bir tespitte bulunur. Birlikte eş zamanlı hareket eden noktaların gruplanacağını ve şekil oluşturacağını belirtir (bunun için bk. http://artnet.nmu.edu/foundations/doku.php?id=common_fate), onun dışında ayrıntıya girmez. Bu etkinin işitsel alanda, hele ki müzikteki varlığı iyi bilinir ve günümüzde, tüm diğer Geştalt gruplama ilkeleriyle birlikte belki de en iyi şekilde Albert S. Bregman (1994) tarafından incelenmiştir.

İyi Devamlılık İlkesi. Şekil 16’da gösterilen beş farklı çizimde yine görülüyor ki anlık ve kendiliğinden olan gruplama sol sütündakilerde A-C (ve B-D) şeklinde, sağ sütündakilerde ise A-D ve B-C şeklindedir. Bu bölümde, deneylerinde açıyı manipüle ettiğinden bahseder ve açının tek başına baskın gruplamayı belirlemediğini vurgular. Örneğin sol üstteki şekildeki çemberi daralttığında ya da çember şeklini bozduğunda bile gruplamanın değişmediğini belirtir. Keza sol üstte “Abb. 8” (veya 9) diye geçen şekilde, B çizgisini teğet olarak yerleştirdiğinde de sonucun değişmediğini tespit eder. Yer darlığından uygulanan tüm manipülasyonları saymamız mümkün değil ancak birkaçından bahsederek Wertheimer’in bu çalışmasında meseleyi basit bir görsel örnekleme şeklinde ele almadığını, tersine aynen 1912 çalışmasındaki gibi çok titiz ve sistematik olarak farklı uyaran ve uygulama şekilleri kullanıp gruplamaların ne kadar etkilendiğini anlamaya çalıştığını göstermek istedik. Genel olarak, şeklin bütünselliği içinde *daha büyük olan bölümün* bir “iyi devam” akışını temsil ettiğini belirtir.

Şekil 16. (Wertheimer, 1923)

“Kapalılık” İlkesi. Düzenli veya düzensiz (Şekil 17) bir boşluğu sarmalayan bir kontür o bölümün şekil olarak algılanmasını sağlar. Bu bölümde Wertheimer yine birçok şeyi inceler. Örneğin bazen tüm şekiller kapalı olup iç içe olduğunda tekil bir şekil olarak görülebildiğine, öte yandan kapalı olup kesişmediğinde veya kısmi kesiştiğinde iki şekil olarak algılandığına dikkat çeker ve bu olgunun da incelenmeye değer olduğunu belirtir (Şekil 18). Ayrıca buradan da görülebileceği gibi, Wertheimer bu

ilkede çizgiler arasında bırakılan boşlukları tamamlama gibi bir şeyden bahsetmez. O örneği Koffka 1936 kitabında Köhler'in bir çalışmasına atfen verir (Şekil 19).

Şekil 17. (Wertheimer, 1923)

Abb. 81.

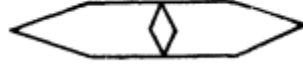

Abb. 32.

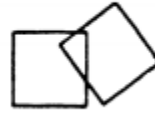

Abb. 83.

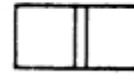

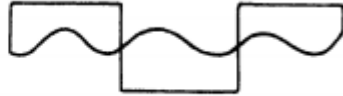
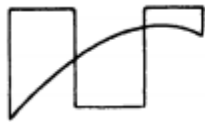
Abb. 34.

Şekil 18. (Wertheimer, 1923)

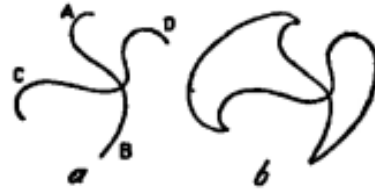

Şekil 19. (Koffka, 1936)

İyi Devamlılık ve Kapalılık İlkesi Aynı Anda. Bu iki ilke eşzamanlı ve çatışkı içinde sunulduğunda bu kez iyi devamlılık ilkesinin ağır bastığını belirtir (Şekil 20). Aslında bu iki ilkenin birbiriyle etkileşimi muhtemelen çok daha karmaşıktır çünkü örneğin Koffka'nın yine Köhler'in bir eserine atfen örneğini verdiği bir başka uyaranda tam tersini görürüz (Şekil 21). Elbette burada birer birleştiren çizgiyle iki kapalı alanın birbiriyle ilişkileniş biçimi de Şekil 20'dekinden farklıdır, çünkü üst üste gelmemiş, yan yana düşmüştür.

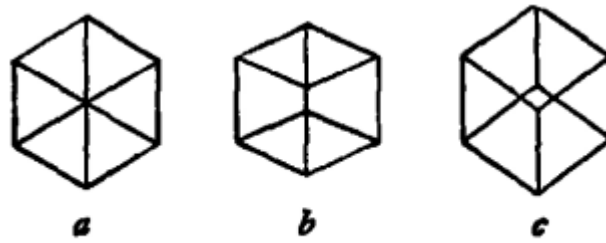
Şekil 20. (Wertheimer, 1923)

Şekil 21. (Koffka, 1936)

Prägnanz (Tekillik/Belirginlik) Dereceleri. 1923 makalesinde Wertheimer “prägnant” kökünü içeren sözcükleri birçok yerde kullanır ancak bu kavram makalesinin beşinci bölümünün bir nevi odağıdır. Bu bölümde örneğin bir kişiye çok kısa, takistoskopik bir gösterimle kusurlu bir çember gösterildiğinde, eğer sapma çok büyük değilse, kişinin bunu farketmediğinden, öte yandan normal süreli bir gösterimde en hafif sapmanın bile hemen “hissedildiği” ve sonra tespit edilebildiğinden bahseder. Makalenin diğer kısımlarında da keza, daha “prägnant” diye tabir ettiği şeyler hep daha kararlı, daha “iyi” formlardır.

Burada önemli olan “basitlik”ten çok “kararlılık”tır (bk. Luccio, 2019). Yine Luccio’ya (1998) göre “Prägnanz” ayrı bir ilke değildir ve iki anlamda kullanılmaktadır. Bir anlamı “Ausgezeichnetheit” (“tekillik”), ki bu şekil-zemin ilişkisinde şekillere dair bir tanımlamadır ve şekiller arasında farklı belirginlik derecelerine işaret eder. Bir diğer anlamı ise bir uyarana bakıldığında (hele ki karmaşık veya yoğun kamufraj içeriyorsa) o tekil şeklin veya şekillerin belirleme eğilimi, sürecidir. Wertheimer ve diğer Gestalt kuramcıları açısından önemli olan, bu şekil görme dinamiğinin keyfi değil belirli bir “kanunilik” içinde gerçekleştiğidir. Hatta Köhler “Prägnanz” tabirini kullanmayı çok tercih etmez ve onun yerine bu dinamiğe işaret ederken sıkça fizikteki “kendinden düzenlenen”²⁰ tabirini kullanır. Koffka ise Prägnanz’ı diğer ilkelerle birlikte, yani *onlar gibi bir ilke olarak* ele alır. Koffka’nın Prägnanz oluşumuna dair çarpıcı bir örneği Şekil 22a-c’de görülebilir. Katılımcıya ilk önce yalnızca a şekli sunulduğunda kişi bunu ağırlıklı olarak iki boyutlu bir şekil olarak algılar, yani kararlı olan görüntü iki boyutlu olan görüntüdür. Ancak kişiye b ve hele ki c şekli sunulduğu an a’daki şekle tekrar baktığında istemsiz olarak birden şeklin üç boyutlu hali belirir. Bu ayrıca, Wertheimer’in da önemle üstünde durduğu, uyaranların geliş şekli ve birbirini etkileyiş biçimine dair önemli bir bulgudur. Şekiller a’dan c’ye gösterildiğinde hem a hem b, öte yandan c’den a’ya gösterildiğinde yine hem a hem b farklı bir “Gestalt” olarak algılanacaktır. İlkinde özellikle a ve büyük olasılıkla b’nin algılanışı iki boyutlu, diğerinde ise b ve hatta a’nın algılanışı üç boyutlu olarak değişecektir. Ardından okuyucu ara ara a şekline baktığında artık kararlı olmayan bir iki- bir üç-boyutlu görünen, “git-gel”li bir form görecektir.

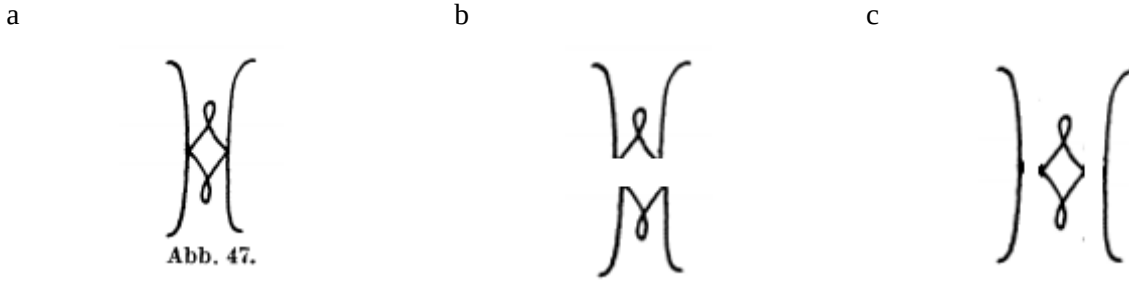
Şekil 22a-c (Koffka, 1936)

Deneyimin, Öğrenilmişliklerin Önemi. Bu bölümde Wertheimer yine ilginç örnekler sunar. Şekil 23a’ya işaret eder ve ampirisistik kurama göre okumuş bir insanın doğrudan ve ilk etapta, ampirisistik kuramın “sıklık” önermesi doğrultusunda o şeklin içinde tepede bir W, altta ise bir M harfi görmelidir (Şekil 23b)²¹. Oysa katılımcıların deneyimi sol ve sağ kanatta dışa bakan geniş birer parantez ve ortada süslü bir karo şeklindedir (Şekil 23c). Wertheimer, katılımcıların gördüğü bu ayrı parçaların, karşılaşılmış olma

²⁰ Köhler’in tabiriyle “self-distributed”, günümüzdeki kullanımıyla “self-organized”

²¹ Günümüz insanı bir “H” harfini de görebilir.

sıklığının muhtemelen harflerden çok daha düşük olduğunu, onun için bu yaygın ayrıştırma ('segmente etme') eğiliminin ampirik kurama göre açıklanmaya muhtaç kaldığını belirtir. Wertheimer'a göre burada da, aynen diğer gruplamalarda olduğu gibi, esas olanın karşılaşma sıklığından çok uyarının içindeki olası alt şekillerin algısal "kararlılığı"dır. Bir sonraki bölümde burada kastedilenin tam ne olduğunu açıklamaya çalışacağız çünkü Gestalt kuramının bu önemli kavramsal önermesi de çokça yanlış veya eksik anlaşılmıştır. Buna karşın Wertheimer deneyim etkisini hafifsemez, nitekim parantez ve karo şekilleri de deneyimle bağlantılıdır. İtirazı, her şeyin yalnızca ampirisistik ardıllık, yani "peş peşe, sıklıkla, yan yana gele gele asosiye olması" mekanizmasıyla açıklanmaya çalışılmasına ve bu basit, tekil mekanizmanın her şeyi açıklamak için tümüyle yeterli olduğu iddiasına yöneliktir.

Şekil 23a-c (Wertheimer, 1923; b ve c şekli sırasıyla ampirisistik bakışa göre beklenen bölütlemeyi ve gerçekte deneyimlenen bölütlenmeyi belirginleştirmek için yazar tarafından oluşturulmuştur)

Öte yandan Wertheimer, örneğin Şekil 24'deki uyarana işaret eder ve bunun Latin harfleriyle kültürlenmiş kişiler tarafından büyük bir ihtimalle biraz değiştirilmiş bir "V" harfi olarak, Yunan harfleriyle kültürlenmiş kişilerce ise genel şekil itibarıyla biraz süslenmiş bir "gamma" (γ), şeklin geneline değil bir parçacığına odaklananların²² ise alttan sağa doğru gelen kısmı ayırıştırıp deforme bir "sigma" (σ) olarak görebileceğinden bahseder. Buradan da görülebileceği gibi Gestalt kuramı daha ortaya çıkarken bile kültürlenme denen bir etki olduğunu teslim eder. Hatta Wertheimer'ın Carl Stumpf'un yanında çalışırken yazdığı 1909 tarihli "*Musik der Wedda*" ve hele ki 1912 tarihli çok ufuk açıcı "*Über das Denken der Naturvölker, Zahlen und Zahlgebilde* (Doğal Halkların²³ Düşünüşü hakkında, Sayılar ve Sayı Yapıları)" makaleleri tam da farklı kültürlerin aynı uyarınları Batı kültüründen gelen kişilerden nasıl farklı şekilde ele aldığını ve algıladığını inceler. Bunu yaparken de, iki farklı bakışın da kendi içinde bir mantığı olduğuna dikkat çeker, örneğin kimi görüntü kümelerinin başka bir kültürde tümüyle farklı şekillerde gruplanabildiğine dikkat çeker.

Şekil 24. (Wertheimer, 1923)

²² İlginçtir, Wertheimer burada aslında aynı kültürden gelenler arasında da olabilecek bir bakma farklılığına işaret eder. Bu çok sonraları ilk defa David Navon (1977) tarafından farkedilip sunulur ve böylece büyük bir global-lokal algı literatürü doğar.

²³ "Doğal halklar" ifadesi, endüstrileşmiş kültürden uzak yaşayan halklar için kullanılır.

Wertheimer 1923 Makalesinden Genel Çıkarımları. Wertheimer’ın makale boyunca özellikle iki şeyi sürekli vurguladığını görürüz. Bunlardan biri, bütün bu farklı görsel ve işitsel deneylerde tespit ettiklerinin kolayca ampirist bir “öğrenilmişlikler” manzumesiyle açıklanamayacağı vurgusudur. Birçok görsel ve işitsel uyaranlı deneyinde gözlemlediği baskın gruplamalar ve ayrışma dinamiklerinin, uyarandaki unsurların fenomenal algıda birbiriyle etkileşmesi sonucu belirli bir kararlılık noktasına vardığını, algının o kararlılık noktasına varış sonucu ortaya çıktığını belirtir. Bu ‘uyaran dinamizminin’, ampirist bakış açısında tümüyle gözardı edildiği ve açıklanmaya muhtaç kaldığını, onların sıklık ve ardılık/peş peşelik prensiplerinin buradaki dinamizmi açıklamakta yetersiz kaldığını belirtir. Bir diğer vurgusu da, bununla bağlantılı olarak, gözlemlediklerinin hiçbir şekilde “keyfi”, “rastgele” olarak ortaya çıkmış olamayacağını, ampiristlerin iddia ettiğinin aksine, her bir şeyin her bir şey ile belirli bir “talimle” birbirine bağlanamayacağı vurgusudur. Yapılması gerekenin, bu gruplama-ayrışma yollu şekil algısı ve genel şekil-zemin algısının “*von unten nach oben (aşağıdan yukarıya)*” hangi mekanizmalarla nelere bağlı olarak şekillendiğinin anlaşılmasıdır. Bir sonraki bölümde Gestalt kuramının, yalnızca algı değil her türlü deneyimin, bambaşka bir bakış açısıyla ne şekilde incelenmesi gerektiğine dair düşünceleri aktarılacaktır.

Koffka’nın Şekil-Zemin İlişkisine Dair Tespitleri ve Gottschaldt’ın “Gömülmüş Şekilleri”

Koffka’nın 1936 tarihli “*Principles of Gestalt (Gestalt’ın Prensipleri)*” eseri, hâlâ tam olarak cevaplandırılmamış, hatta sorulması “unutturulmuş” birçok çarpıcı sorunun sorulduğu bir kitaptır²⁴. Koffka giriş bölümünde bu kitabın birçok bulgu sunacağını ancak onları kopuk kopuk, adeta Madame Tussaud Müzesi’ndeki balmumundan eşyalar gibi dizilmiş “enteresanlıklar” olarak değil, tersine bir sistem bakışı içindeki yerleri itibariyle inceleyip yorumlayacağından bahseder (s. 9). Kitap, onbeş bölümü ve yedi yüzü aşan sayfasıyla kapsadığı konular itibariyle, ‘Gestalt, algıya dair önemli önermeler getirmiştir, ancak diğer konularda başarısız olmuştur’ yargısını yerle bir eden cinsten bir kitaptır. Günümüzün psikoloji ders kitapları gibi okuyucuyu bulgulara “boğmak” yerine (o dönemde bile çok sayıda yayının ve deney bulgusunun bulunduğu unutulmamalıdır) sorgulaya sorgulaya ilerleyen ve aslında hep kendi kendimize sorduğumuz ‘nasıl oluyor da’ tipinde sorular soran bir kitaptır. Günümüzün psikoloji ders kitapları genelde birçok bilgi ve bulgu sunup okuyucuyu neleri merak etmesi gerektiğine yönlendirirken insanın kendine dair zaten deneyimleyip merak ettiği ve bir türlü (hâlen de) cevabını bulamadığı birçok sorusunu “unutuverir”. Öte yandan Koffka’nın kitabını okurken insan, bugün çoğu “unutulmuş” veya “unutturulan” sorularla karşılaşabiliyor ve tam da bundan dolayı, taptaze, bambaşka bir bakış açısını edinebilmek için kitabın okunmasını tavsiye ederim. Bu kitabı Wertheimer ve Köhler’in kitaplarından ayıran bir özelliği de rahat okunabilirliği, son derece “okuyucu dostu” oluşudur.

Koffka, bu kitabının görsel algı bölümlerinde (Wertheimer’ın 1923 çalışmasında yalnızca gruplama prensiplerine odaklanıldığından eksik kalan) şekil-zemin algısına dair birkaç tespite bulunur. Şekil 25’deki uyarana baktığımızda, Koffka’nın Rubin’den ilham alarak bir şekil-zemin uyararı oluşturduğunu görebiliriz. Kişilerin neden ağırlıklı olarak, bu spesifik şeklin beyaz olarak gösterilmiş²⁵ kısmını şekil, diğerini zemin olarak gördüğünü sorar ve burada muhtemelen daha az karmaşık olanın zemin, daha karmaşık olanın ise şekil olarak belirlediğini dile getirir. Tabii meraklı okuyucu burada acaba birinin dikey-düz, diğerinin ise tepeden aşağı olması da bir neden olabilir mi diye sorabilir. Ancak tepedeki arka plan pekala baş aşağı bir

²⁴ Buna dair örnekleri, Gestalt kuramcılarının zihnin bellek, öğrenme ve düşünmeyle ilgili önermelerini mercek altına alacağım ikinci makalemden sunacağım.

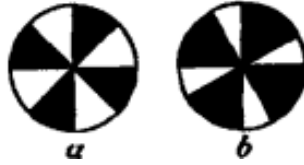
²⁵ Bu uyarılarda şekil-zemin ilişkisini belirleyen *renk dışında* bir faktör olduğundan emin olmak için siyah-beyaz renkleri değil tokuş edilerek kontrol edilir.

“şey” olarak değil, örneğin baş aşağı olmayan eski tip ahizeli bir telefon olarak da algılanabilir. Koffka’nın önermesi karmaşıklık-basitlik, ayrıntılılık-ayrıntısızlık, heterojenlik-homojenliktir; yani karmaşık, ayrıntısı daha bol ve daha heterojen olan bölgenin şekil, daha basit, daha az ayrıntılı, daha homojen olan bölgenin ise zemin olacağı yönündedir.

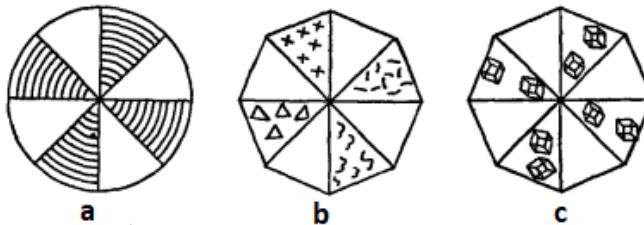
Şekil 25. (Koffka, 1936)

Bir başka bölümde şekil-zemin oluşumunu bu sefer alanların oranları bazında ele alır. Bu sefer ayrıntılılık, karmaşıklık, heterojenlik sabit tutulur ve yalnızca büyüklük oranları manipüle edilir (Şekil 26 a ve b). Alanlar Şekil 26a’daki gibi eşit tutulduğunda beyaz ile siyah olan çaprazın eşit olasılıkla şekil veya zemin olduğunu, öte yandan çaprazlardan biri küçültülüp diğeri büyütüldüğünde (b) küçük olanın şekil olmaya daha “yatkın” olduğunu belirtir.

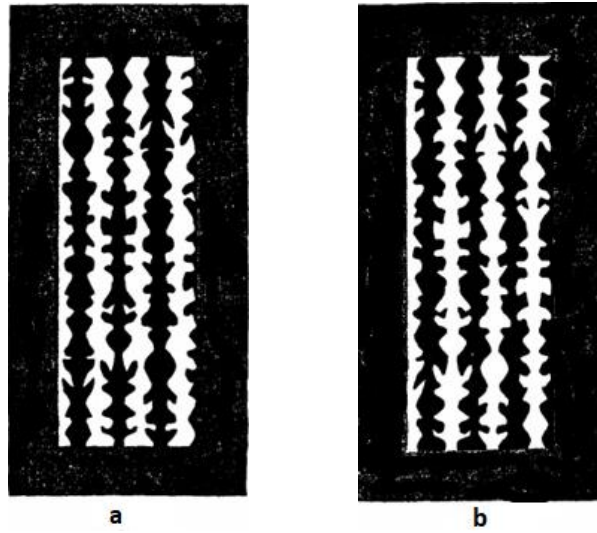
Şekil 26. (Koffka, 1936)

Koffka’nın ele aldığı bir başka ilgi çekici ve diğerlerinden farklı olarak günümüz ana akım Gestalt anlatılarında bahsi geçmeyen husus, şekil olanın taşıdığı ayrıntılara dairdir (Koffka’nın deyiimiyle “articulation”). Bu uygulamayı ders ortamında yaptığından bahseder ve kendisinin Şekil 27a gösterildiğinde hemen hep çizgili çarpı işaretinin şekil olarak görüleceğini beklerken beyaz çarpı işaretinin şekil olma eğilimi gösterdiğinden bahseder. Şekil 27b gösterildiğinde ise kimi zaman beyaz olan çarpının kimi zaman ise içinde düzensizce çizilmiş küçük şekillerin olduğu çarpının şekil olarak görüldüğünü, Şekil 27c’de ise arkadaki sekizgen şeklinin belirginleştiği ve içinde birbirine benzer ve büyük boşluklu olarak kutucukların bulunduğu kısımların bir arada bir çapraz olarak algılanmadığını söyler ve tabii bunun titiz deney serileriyle daha sistematik olarak incelenmesi gerektiğini belirtir.²⁶ Aslında Koffka’nın burada mercek altına aldığı şey bir yanıyla da, Palmer’ın 1992 makalesinde bir yeni gruplama ilkesi olarak önerdiği “ortak alan” (‘common region’) ile de kesişir.

Şekil 27a-c (Koffka, 1936)

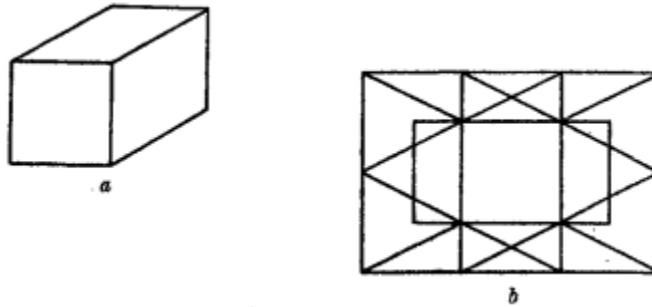
²⁶ Günümüzde “karmaşıklık” meselesi hala bilişsel psikolojinin ve bilgisayar bilimlerinin en zorlayıcı konularından biridir. Karmaşıklığın nasıl tanımlanabileceği ve ne şekilde sistematik olarak manipüle edilebileceğine dair çeşitli uğraşlar var, bunların kimisi bilgi işleme kuramından gelir (Shannon, 1948; müzik için bk. Pearce, 2005). Şekil-zemin algısı konusu hala güncel ve üstünde çalışılan bir konudur (örn., Grossberg, 2016; Peterson, 2015).

Şekil 28a ve b (Koffka, 1936)

Şekil-zemin meselesini tahlil ederken Koffka bir de simetriyi olası bir faktör olarak sunar. Bunun için de Şekil 28a ve b'deki uyarınlarmı gösterir. Şekil 25'ten farklı olarak beyaz ve siyah alanların yalnızca biri simetriktir. Bu levhalara bakan kişilerin 28a'da simetrik olan siyah şeridi, 28b'de ise simetrik olan beyaz şeridi şekil olarak görür. Asimetrik olanını şekil olarak görmek mümkünse de kolay değildir, görüldüğünde de simetrik olandaki gibi *kararlı* değildir, şekil özelliği anlık görünüp tekrar diğerine geçer.

Diğer yandan, şekil-zemin ilişkisiyle ilintili olarak bütünün içinde gizlenmiş şekiller konusuna da değinmek gerekir. Geştalt kuramının isimlerinden Kurt Gottschaldt'ın yoğunlaştığı bu olgu, şekillerin zemin içinde belirli bir şekilde “gömülerek” görünmez kılınmaları üzerine kuruludur. Örneğin Şekil 29b'de katılımcıdan Şekil 29a'da gösterilen şeklin o görüntü içinde bulunması istenir.²⁷ Günümüzde bu tarz yetiler “Embedded Figures Test (Gömülmüş Şekiller Testi)” adlı test bataryalarıyla (Witkin ve ark., 1971) ölçülmektedir. Örneğin otizm spektrumlu çocukların bu tarz gömülmüş şekilleri bulmada normal gelişimli çocuklardan daha iyi oldukları gösterilmiştir (Jolliffe ve Baron-Cohen, 1994; Van der Hallen ve ark., 2018).

Şekil 29a ve b (Gottschaldt, 1926)

²⁷ Kamufraj olgusunun belki de en çarpıcı resmi, Rock ve Palmer'ın 1990 tarihli “The Legacy of Gestalt (Geştaltın Mirası)” makalesindeki kapak resmidir.

Geştalt Kuramının Kavramsal Önergeleri

Geştalt kuramcılarının en büyük “öfkesi” bir bilim olarak psikolojinin durmadan bulgular üretmesi ve bu bulgular manzumesinde “değer”, “anlam” gibi şeylere yer vermemesidir. Köhler, hayli felsefi ve okunması meşakkatli 1938 tarihli *“A Place of Values in a World of Facts (Olgular Dünyasında Değerlerin Yeri)”* kitabında bundan söz eder. Hem Köhler hem Koffka, o dönemin ve ne yazık ki günümüz psikoloji bilimi için belki daha da geçerli olan, birbirinden kopuk kalmış, “ilginç bulgular” sunma gayretlerinin yarattığı tıkanıklığa işaret eder. Köhler 1938 tarihli kitabında, eğer en büyük sorular hakkında eksik, noksan, hatta kötü yazmak ile vasat sorular hakkında mükemmel yazmak arasında bir tercih olacaksa kendi tercihinin birinciden yana olacağını belirtir (s. 6-7). Yine hem Köhler hem Koffka, mevcut psikoloji biliminin biriktirdiği bulguların, ya en mekanistik ve anlamdan uzak (‘rastgele şekilde peş peşe gelerek birbirine bağlanan duyulardan biliş doğar’) bir yerden değerlendirilmesini ve böylece en can alıcı tarafının tümüyle ıskalanmasını ya da dirimselci (‘vitalistik’) ²⁸ bir bakış içinde sürekli yeni terimler icat edilip bunların doğuştan verili olması üzerinden açıklanmasını eleştirir. İlkinin indirgemecilik, ikincisini ise kolaycılık olarak görürler.

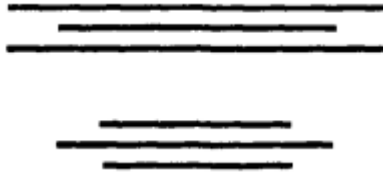
Köhler kitabında ilginç bir örnek sunar. Hikaye şöyledir: Bir doğa bilimleri müzesinde ilginç bir sergi vardır. Rafların birinde, insanı oluşturan oksijen, hidrojen, azot vb. tüm maddeler, insan vücudundaki miktarlarına göre farklı boylarda küplerle temsil edilir. Her bir küpün üstünde de, o miktarın parasal değeri, o dönemin fiyatlarıyla etiketlenmiştir. Bu hesaba göre, hepsi üst üste toplandığında, insanın “fiyatı” o dönemin parasıyla yaklaşık 63 dolara denk gelir. Bu örnekle başlayarak ayrıntılı bir şekilde neden parçaların toplamının oluşturdukları bütünü doğru ifade edemeyeceğini vurgular. Christian von Ehrenfels’den farklı olarak Köhler, parçaların toplamının bütünden daha *fazla* olarak da adlandırılmaması gerektiğini çünkü bu bakışın da yine sayısal niceliksel bir değerlendirme olarak eksik kalacağını vurgular. Gerçekte parçaların toplamı niteliksel olarak *farklı* bir şey meydana getirir ve psikolojinin amacı tam olarak bu niteliğe odaklanmaktır.

Parçalar ve Bütün: Mikroskopik ve Makroskopik Bakış

Geştalt kuramcılarının en önemli kavramsal önermesi, bir bütünü, içinde taşıdığı parçalara doğrudan etki ettiği vurgusudur. Bu vurguyla o zamana kadar baskın olan ve hatta günümüzde de hâlâ baskınlığını koruyan ‘parçaları inceleyip, bilemediniz onların birbiriyle lokal ölçekteki etkileşimlerini tespit edip bütünü anlayabiliriz’ bakışına başkaldırır. “2.1 Kuramın Ana Tespitleri” bölümünde sunulan her bir husus tam da bu perspektif içinde değerlendirilmelidir. Geştalt bakışından bir uyarının algılanmasını anlamak istiyorsak onun ilk önce bütünsel konfigürasyonunu tespit edip ardından bütünselin o spesifik konfigürasyonun içindeki parçalar üstündeki “alan” etkisine bakılmalıdır.

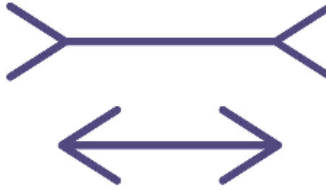
“Alan” tabiri o dönemin fizik kuramından ortaya çıkan ve tam da onunla eşleştirilerek öne sürülen bir kavramdır. Köhler psikoloj ve felsefe eğitimi yanı sıra fizik eğitimi de almış, 1918 Nobel ödüllü teorik fizikçi Max Planck’ın öğrencisi olmuş biridir. Bu altyapısı hem 1920 hem 1938 kitabı boyunca görülebiliyor. Az önce değinilen “alan etkisinin” en basit örneklerinden biri, Koffka’nın kitabındaki şu örnektir:

²⁸ Vitalizm; canlı varlıkların, onları cansız varlıklardan ayırtıran, fiziksel olmayan bir “yaşam elementi” taşıyıcısı olduklarını ve bu özellikleriyle kendilerine has ilkelerle varolduklarını öne sürer.

Şekil 30. (Koffka, 1936)

Buna göre ortadaki çizgi iki farklı “ortamda” farklı uzunlukta görünmektedir. Bunun kolayca basit, mekanistik bir öğrenme modeliyle açıklanamayacağı rahatça anlaşılmaktadır. Geştalt kuramcıları meşhur Müller-Lyer yanılsamasından (Şekil 31) da bahseder, hatta Rubin, 1915 kitabında söz konusu iki şekil hareket halinde “git-gel” yöntemiyle gösterildiğinde yatay çizginin sabitlendiği ve yanılsamanın kaybolduğunu tespit eden bir deneye atıf yapar. Uyarı sabit olarak gösterildiğinde ise, yatay çizgiye yönelik algımızın bütünden kaynaklanan bir etkiye maruz kaldığı, uçlar dışa dönük olduğunda uyarının genel alanının genişleyerek çizgiyi uzatan, uçlar içe dönük olduğunda ise tersine daraltan bir etki yarattığı dile getirilir. Dolayısıyla Geştalt kuramına göre bu yanılsama uyarının bütününe yatay çizgi üzerinde yarattığı alan etkisi sonucu ortaya çıkar.²⁹

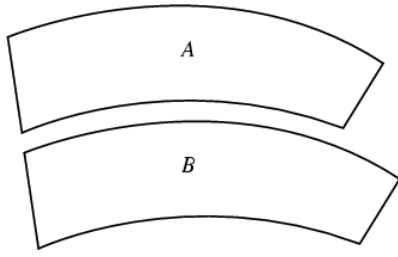

Şekil 31

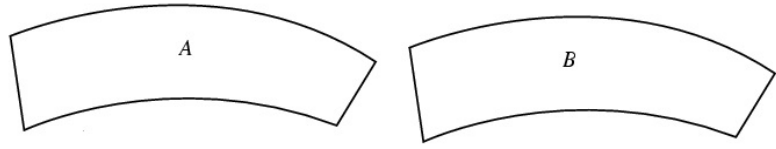
Bir başka ilginç örnek Koffka’nın kitabında aktardığı Révész’in Jastrow yanılsaması üzerine tavuklarla yaptığı deneydir. Bu deneyde tavuklara koşullama yoluyla her zaman iki kaptan büyük olanından yemlerini yemeleri öğretilir. Bu öğretildikten sonra önlerine iki eşit kap Şekil 32a’daki gibi bir konumlanış ile verilir. Tavuklar B’den yer, öte yandan iki kap Şekil 32b’deki gibi sunulduğunda bu tercih ortadan kalkar. Koffka bu bulguyu söz konusu yanılsamanın tavuklarda da işlediğine göre bunun yoğun anlamsal, yorumsal veya deneyimsel bir birikim sonrası olamayacağına işaret eder.³⁰ Diğer bir deyişle parçaların uzam bütünü içindeki spesifik konumlanışların, herbirinin algılanışı üstünde yoğun bir etkisi mevcuttur.

²⁹ Geştalt kuramı, daha önce de vurgulandığı gibi, uyarının kendi içinde barındırdığı yönlendirici global etkileşimler yanı sıra algılayanların uyarılarla etkileşim biçimine de önem verir. Bu ikili etkiyi güzel ortaya koyan çalışmalardan biri Mundy’nin (2014) araştırmasıdır.

³⁰ Yakın zamanlı iki çalışma, şempanzelerde Jastrow yanılsamasının görüldüğüne (Tomonaga, 2015), öte yandan makak ve kapuçin maymunlarında görülmediğine işaret eder (Agrillo, Berran, Parrish, 2019). Bu farklılıklar Geştalt kuramı açısından sorun teşkil etmez çünkü kuram için esas olan, belirli bir algı şeklinin her zaman ve mutlaka deneyime dayalı olamayabileceğidir. Bir tavuğun veya bir şempanzenin deneyim ve birikimlerinin insanla eşleştiği, öte yandan makak veya kapuçin maymunuyla eşleşmediğini söylemek hayli zorlayıcı olur.

Şekil 32a (wiki commons)

Şekil 32b

Geşalt kuramının ‘bütünün parçalar üzerindeki etkisi’ önermesine ilişkin sıkça karşılaşılan bir yanlış anlamaya işaret etmek gerekir (bk. Henle, 1992). Kuram, sanılanın aksine, “holistik” olarak adlandırılmaz çünkü tam teşekküllü bir holizm parçaların varlığını inkar eder, oysa Geşalt kuramı parçaların varlığını önemser, onları inceler ve deneylerinde –daha önce de gördüğümüz gibi– parça olma özellikleriyle manipüle eder. Bunun için bu bölümün başlığını mikroskopik ve makroskopik bakış olarak adlandırdık. Kurucuların üçü de doğal olarak mikroskopik tarafının da incelenmesi gerektiğini ama onu incelerken makroskopik özelliğin, yani sistemin sunduğu bütünselliğin atlanmaması gerektiğinin altını çizer. Çünkü onlara göre makroskopik olan mikroskopiği etkiler ve işin bu tarafı sürekli göz ardı edilir veya hafıfsenir. Köhler, deneysel psikolojinin hali hazırdaki bakışının yalnızca mikroskopik olanı hakiki, onun oluşturduğu büyük sistemi ise sanki “hayaliymiş” gibi ele aldığını, bunun yanlış olduğunu vurgular. Çünkü bilimsel ilgiye mazhar her objenin ister fizikte ister kimyada ister başka bir alanda hem makroskopik hem mikroskopik özellikleri vardır. Burada örneğini müzikten verir ve herhangi bir melodide hiçbir notanın ne tek başına ne de basit bir peş peşelilik içinde bir anlam taşıdığını, aksine, her notanın anlamının doğrudan tüm melodinin ait olduğu sistemden (örneğin gamdan) doğduğunu vurgular. Zamanında dili de koşullama yollu bir uyaran zincirlemesi olarak açıklamaya çalışan Davranışçılar ve diğer ampiristler bunda başarısızlığa uğramış ve bir bakıma 1950’lerde, aralarında dilbilimci ve kuramcı Chomsky gibi önemli isimlerin de bulunduğu “bilişsel devrim”in yolunun açılmasına katkı sunmuşlardır. Bu vesileyle dil de, bütünün parçalarının anlam ve işlevini belirlediği önermesine dair çok iyi bir örnek teşkil eder.

Bağlam, Alan, Rastgeleliğe Karşı Strüktür

Köhler kitabında, deneyimlenen (yani “fenomenal”) dünyanın “ne aldırıışsız bir mozaik ne de aldırıışsız bir düzlemlilik” arz ettiğini ısrarla vurgular (Köhler, 1936, s. 84-85). Buradaki “aldırıışsız (*indifferent*)”, “mozaik” ve “düzlemlilik (*continuum*)” kavramları her şeyin her şeyle bağdaşabileceğini, her türlü düzlemden yan yana gelebileceğini iddia eden ampirist bakışa atfen kullanılır. Oysa Geşaltçılara göre fenomenal dünya, bir alan, bir sahadır ve kendi içinde karmaşık bağımlılık dinamikleri olan, birbirinden ayrışabilen veya birleşebilen birimleri ve bağlamları kapsayan bir sistemdir. Köhler, fizik kuramlarından da yola çıkarak dış dünyanın bir strüktürü olduğunu ve bundan dolayı o strüktürle “aynalan” bir deneyimsel dünyanın da bulunmasının şaşırtıcı olmayacağını, asıl bunun olmamasının şaşırtıcı olacağını belirtir. Bu da bizi Köhler’in bu fikri bir adım öteye taşımaya çalışarak ortaya attığı “izomorfizm” kavramına götürür.

İzomorfizm

Kavram bu adıyla ilk Köhler’de karşımıza çıkar ve bunun üzerine, belki de fizik arka planı nedeniyle en çok kafa yoran Köhler’in çok basit bir önermesi vardır. Fiziksel dünyadaki şeylerin, onların

gerçekliği ile uyumlu fizyolojik bir yansıması olmalıdır. Örneğin, fiziksel uzamdaki fil ile fenomenal olarak algılanan fil arasında şekil-zemin ilişkisi açısından bir örtüşüklük olmalıdır der. Bu yansımanın kavramsal olarak (yani bire bir değil ama ilişkisellik ağının strüktürü temelinde) bir “eşyapısallığı” olmalıdır diye düşünür. Ek olarak, yeni bulgular ışığında, beyin olgularıyla en azından kimi fenomenal olgular arasında bir ortaklığın olduğunu artık düşünülebileceğini vurgular. Burada “sinir sisteminin tüm parçaları birbiriyle bağlantılıdır, hiçbir parça diğerlerini etkilemeden ve diğerleri tarafından etkilenmeden tepkide bulunmaz ve asla tam olarak hareketsiz olduğu bir zaman yoktur”³¹ (Allen ve Schwartz, 1940’dan alıntılanmıştır) diyen Sherrington’a atıf yapar. Keza Adrian ve arkadaşlarının ganglion hücreleri, gözün ağ tabakası ve kortikal tabakaların kimi koşullarda belirgin derecede birbiriyle etkileşimli aktivite gösterdiğinden bahseder. Aslında beynin sinir sisteminin de şekil-zemin etkileşimine sahip olacağı yönünde ilginç bir analogi de kurar, bir yandan strüktür, şekil arzeden belirgin sinir aktivasyonları olurken bir yandan da tüm sistemin bir “zemin” -günümüz terminolojisiyle- ‘gürültüsü’ olabileceğini belirtir ve şaşırtıcı biçimde, tam o dönemlerde bitkisel hayattaki canlının beyin dalgalarını inceleyen fizyologların bu çalışmalarının yakından takip edilmesi gerektiğini vurgular.³²

Coğrafi Çevre, Fenomenal³³ Çevre ve Canlının Anlam ve Değerler ‘Manzumesi’

Koffka bu konuyu bir örnekle anlatır. Korkunç bir kar fırtınası sırasında at sırtında bir adam bir hana varır. Adamı gören hancı şaşırır ve nereden geldiğini sorar, adam koluyla işaret eder, hancı hayret içinde dev Konstanz gölünün üzerinden geldiğini bilip bilmediğini sorar. Koffka burada iki gerçekliğin bulunduğunu belirtir. Biri fiziki gerçeklik veya onun kullandığı tabirle “coğrafi çevre” yani donmuş göl. Diğeri ise adamın fenomenal gerçeği, o da normal bir düzlükten başka bir şey değildir çünkü kişi, donmuş bir gölün üzerinden geldiğinin farkında değildir. Geştalt işte tam burada devreye girer. Davranışçı ekolünün “uyaran-tepkicileri” gibi yalnızca fiziki dış dünyanın gerçeği ile yetinmez, o dış dünyayı algılayan, anlamlandıran canlının “fenomenal çevresi”ni de denkleme katar çünkü onu katmazsa yanlış veya eksik bir yargıda bulunabilir.³⁴ Koffka’nın verdiği bir diğer örnek ise Köhler’in 1914 ile 1920 arasında Tenerife’de şempanzelerin problem çözme yetileri üzerine yürüttüğü araştırmasındandır. Şempanzeler tavanda erişemedikleri yükseklikte asılı bir muzla karşı karşıyadır. Ortada sağda solda duran sandıklar vardır. Şempanzelerin biri sandıkların birinin üstüne oturup muza bakarken diğeri sandıklardan birini alıp muzun asılı olduğu yere taşıyıp sandığa çıkıp muza erişmeyi dener. Coğrafi çevre her iki şempanze için aynıdır ama bir şempanze için o sandıklar üstüne oturan nesnelerdir, diğeri için ise yükseğe çıkmayı sağlayabilen nesnedir.³⁵

Fenomenal çevre hem o anda bulunan fiziksel uzam-zamanla hem de canlının geçmiş deneyimleri ve o çevreyle ilişkileniş biçimi, odağı ve motivasyonu ile bağlantılıdır. Dolayısıyla Geştalt kuramı herhangi bir olguyu incelerken bir yandan hem fiziksel uzam-zamanın alan etkilerini, hem bunun fenomenal yansımasını, hem de deneyimleyen o alana yönelik motivasyonu ve deneyimini hesaba katar.³⁶ Kuramın bu tarafı

³¹ “All parts of the nervous system are connected together and no part of it is probably ever capable of reaction without affecting and being affected by various other parts, and it is a system certainly never absolutely at rest.”

³² Bu Raichle’in “A Default Mode of Brain Function (Beynin ‘Gıyabi Mod’ İşlevi) (2001) bulgusunu da akla getirir, yani somut bir zihinsel aktivitenin yokluğunda dahi beynin bir aktivasyon paterni olduğu bulgusu.

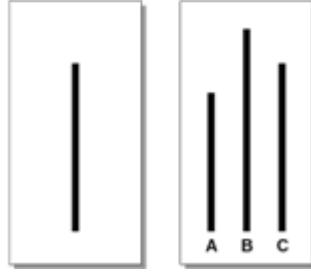
³³ Aslında Koffka “davranışsal çevre” tabirini kullanır ama anlattığı şey tümüyle algılayan, deneyimleyen ve bu fenomenolojinin içinden davranan anlamındadır.

³⁴ Geştalt’ın bu bakış açısı, uyaran-tepki darlığı içinde hapsolmuş davranışçı ekolün yetersizliğini fark edip uyaran-organizma-tepki denklemini kuran Tolman’ın ufuk açıcı açılımıyla da (örn., Tolman ve Honzik, 1930; Tolman, 1932) ilişkilendirilebilir ve nitekim hem Köhler hem Koffka Tolman’dan sıkça söz eder. Aradaki önemli fark, Geştalt kuramcılarının bununla yetinmeyip Tolman’ın eksik bıraktığı (veya bırakmak zorunda kaldığı) U-O-T denkleminin ortasındaki “organizma” kısmını anlamayı hedeflerine koymalarıdır.

³⁵ Köhler’in şempanzelerle yaptığı bu çalışmalarını bahsini ettiğim ikinci makalemden daha ayrıntılı anlatacağım.

³⁶ Koffka bu kısma “ego”, Köhler ise “kendi (self)” tabirini kullanır. Köhler bu “kendi”nin canlıdaki “mekânı” üzerine de ilginç fikirler yürütür ve bir şekilde burada da zihin ve beden ayrılması gerektiğini, tersine bir bütünsellik içinde görülmesi gerektiğini öne sürer. Bu bakışın günümüzdeki karşılığı Damasio’da bulabiliriz (bk. Damasio, 2018).

bugün sosyal psikoloji diye ayırdığımız alanda yapılan çalışmalarda büsbütün öne çıkar. Örneğin, Amerikan alanyazınında Gestaltçı kimliği nedense pek dile getirilmeyen sosyal psikolog Solomon Asch'ın 1956 deneyine baktığımızda bunu görmek mümkündür. Deneyde kişilere, doğru cevabı bariz olan bir algı düzeneği sunulur (Şekil 33). Ancak grup içinde herkes –deneyin tasarımı çerçevesinde-- aynı ortak yanlış cevabı verdiğinden, olup bitenden habersiz katılımcı da yanlış olduğunu bile farkılaşmamak uğruna aynı yanlış cevabı vermeye meyyleder. Dolayısıyla bir anda birey, bulunduğu küçük grup ortamının alan gücüne maruz kalır ve fenomenal gerçeğini adeta inkâr eder. Tabîî kimin grup kararına boyun eğdiği, kimin (çokça tedirginlik, güvensizlik ve grup içinde yalnızlaşmışlık hissi içinde) eğmediği, bahsettiğimiz Gestalt bakışı içinde incelenmesi şart olan *üçüncü* ana etmendir.

Şekil 33. (Kaynak: Wikipedia commons)

Wertheimer'ın, doğal halkların düşünme biçimlerini incelediği çalışması da bu konuya dair güzel bir örnek teşkil eder (Wertheimer, 1912b). Örneğin, incelediği topluluğun üyelerine düzlüğün bir tarafında iki ağaç, o ağaçların biraz uzağında başka bir ağaç görüntüsüne işaret ettiğinde ve toplam kaç ağaç gördüklerini sorduğunda ‘iki ağaç ve bir ağaç’ cevabını alır. Öte yandan üç ağacın yan yana olduğu bir tarafa işaret ettiğinde ‘üç ağaç’ cevabını alır. İlginç bir başka örnekte ise iki at “iki”, keza iki insan “iki” olarak sayılır. Ama bir insan ile bir at yan yana görüldüğünde bunu “bir binici” olarak adlandırırır çünkü artık algıladıkları, soyut bir ikilikten çok yepyeni, tekil bir birleşimdir. Wertheimer bu farklılığı yanlış bir düşünme biçimi olarak ele almaz, tersine aynı fiziksel çevrenin farklı kültürlenmeler sonucu ne kadar farklı deneyimlenip anlamlandırılabilirdiğini ve bunlardan hiçbirinin rastgele, “anlamsız” olmadığını, tersine her birinin kendi içinde bir mantığı ve yapısallığı olduğuna işaret eder.

Sonuç Yerine: Gestalt Kuramı Nedir ve Ne Değildir...

Gestalt kuramının en kritik vurgusu, herhangi bir uyaran çevresinin *bir bütün olarak* ele alınması gerektiği çünkü o bütünsel konfigürasyonun, içinde barındırdığı parçacıkların bütün içindeki işlev ve anlamını oluşturduğu vurgusudur. Köhler'in şempanzelerinin, örneğin, muza ulaşmak için önlerindeki sopalardan faydalanıp faydalanmadığı, o sopaların bütün içindeki konumlandırılışlarına ve dolayısıyla belirginliklerine bağlıdır. Sopalar karma bir zemin içinde “görülmez” kılındığında onları görüp, ayırt edip araç haline getirmeleri imkansızlaşır. Bu da yine, dışsal uyaran çevresinin belirli tip konfigürasyonunun ne kadar önemli olduğunu gösterir. Dolayısıyla bir araştırmanın ilk aşaması bu bütünsellik kavrayışı olmalıdır. Bu bakışı örneğin James J. Gibson'ın “doğrudan algı” kuramında (ki bu tabiri ilk kullanan Köhler'dir, Gibson, daha önce bahsettiğimiz gibi Köhler'in seminerlerinin yakın takipçisi olmuştur) bulabiliriz. Gibson'ın kendi döneminde yapılan algı çalışmalarına yönelik en büyük itirazı da, fiziksel uzamdaki o bütünselliğin ve zenginliğin ıskalanmasına yöneliktir. Gestaltçılar gibi Gibson da, Köhler'in deyimiyle ‘mikroskopik bakışla’ bilim yapanların, ekolojik çevrenin aslında, içinde hareket eden canlı açısından

doğrudan ne kadar çok anlamlı bilgi barındırdığını gözardı ettiklerini neredeyse kızgınlıkla dile getirir (Gibson, 1992).³⁷

Geştalt kuramı bakışı içinde bir araştırmanın ikinci aşaması ise, Koffka'nın tabiriyle fenomenal çevreyi anlamak ve incelemektir. Bunun için hem --zaten o dönemlerde bile sürekli yapılagelindiği gibi-- davranışsal veriler toplanıp incelenmeli (örneğin, tepki hızı, hatırlanan sözcük miktarları, bir bölütleme deneyinde yapılan sınır işaretlerinin sayısı, konumu vb.) hem de katılımcının (örneğin çocuk, yetişkin, yaşlı, kültür /sosyal grup A veya B'den vb.) deneyi, uyarınları ve yaptıklarını algılayış ve anlamlandırış biçimine bakılmalıdır. Örneğin şempanze deneylerinde Köhler, şempanzelerin mevcut ortamı nasıl algıladığına odaklanır. Dolayısıyla şempanzelerin gösterdiği birbirinden farklı davranış ve tavırları yalnızca kendi sunduğu düzeneğe ilişkin değerlendirmez, *onların* fenomenal çevresinden de (örneğin boyları posları, geçmişte o alanla veya benzer alanlarla ilişkileniş deneyimleri vb.) değerlendirmeye özen gösterir.³⁸ Benzer şekilde Wertheimer, sayı kavramını incelediği topluluğun bireylerine “1 insan ve 1 at toplam kaç eder?” sorusunu sorduğunda “2” diyenleri doğru cevaplayanlardan sayıp “2” cevabını vermeyenleri yanlış cevaplayanlardan saymakla yetinseydi, bu bireylerde ‘sayı toplamı’ kavramının olmadığı sonucuna varacaktı. Ancak, verdikleri cevaplar, yaptıkları açıklamalar incelediği takdirde bu kişilerin neden “1 insan ve 1 at toplam kaç eder?” sorusuna “1” dediğini anlayabiliriz çünkü cevapları aslında “1 binici”dir. Diğer bir deyişle, daha önce de belirttiğimiz gibi bir insan ve bir at bu topluluğun bireylerinin zihninde yeni “parçalanamaz” bir Geştalta karşılık gelir.

Eğer nihayet günümüz deneysel çalışmalarında bu tarz zenginleştirilmiş yöntemler uygulanmaya başlarsa, buradan çıkan bilgiler kalitatif bir incelemeyle araştırma raporunda da yer bulabilmelidir. Oysa günümüzde, hele ki son 40-50 yılda, Amerikan eksensli “hızlı”, “pratik” bilim bakışı her tarafa nüfuz etmiş durumda. Bilimciler, sürekli yayın yapma baskısı altında çalışmalarını “aceleyle” yazıyor, makalelerin giriş ve tartışma kısımları giderek daha özensiz ve eksik kalıyor ve bırakın olabildiğince *tüm* mevcut bulguların bulunup ilişkilendirilmesi, bulguların bir çoğu tekrarlanamıyor dahi (bk. Zwaan ve ark., 2018). Bu “hız histerisi” içinde de makalelere uzunluk kısıtı, kimi zaman kullanılan referanslar için “son 20 yıldan eski olmasın” baskısı getirilebiliyor ve böylece aslında çok tehlikeli bilgi kopukluklarının yolu açılıyor. Ve tüm bunların arasında belki de en zarar vericisi, bulguların düşündürmekten çok tüketmeye hazır, olabildiğince basit ve net bir “hikâyeleme” paketiyle sunulması baskısıdır. Durum böyle olunca, bu tarz katılımcı deneyimlerinin aktarımları doğal olarak hem dergi editörleri hem makaleleri değerlendirenlerce “gereksiz”, “fazlalık” olarak adlandırılıp çıkartılıyor.

Geştalt kuramını odağına aldığımız bu makale psikolojinin bilim tarihi içinde aslında küçük bir “bellek tazeleme” çalışması da sayılabilir. Geştalt kuramının belki de en heyecan verici tarafı, psikolojinin bilim tarihi içinde --hele ki Anglo-Amerikan psikoloji ekolünün adeta ‘dayatmasıyla’—her şeyin iki zıt kamp üzerinden tanımlanışını tümüyle reddetmesidir. Köhler 1938 tarihli kitabında bu ikililiğe hapsolmayı reddedişi yoğun bir şekilde işler. Bu kuram, mekanistik bakış kadar dirimselci (‘vitalistik’) bakışı da reddeder. Keza yalnızca parçacıklara odaklanan bakış gibi bütün içindeki parçaları incelenemez olarak gören holizmi de reddeder. Ama belki de en önemlisi, “doğuştan mı”, “edinilmiş mi” sorusunun anlamsızlığına işaret eder, edinilmişliklerin hakkını verir ama diğer tarafı da bir kolaycılık içinde “doğuştan”

³⁷ Gibson Geştaltçılardan hatta daha radikal bir yerde durur ve doğrudan algının matematiksel incelemesinin ekolojik (yani doğal ortam içindeki) algıyı anlamak için tümüyle yeterli olduğunu, Geştaltçılardan farklı olarak --Koffka'nın tabirlerini kullanacak olursak-- “coğrafi çevre”yle “fenomenal çevre”nin bire bir örtüştüğünü, algılayan canlının tarihsel birikiminin temel bir fark yaratmayacağını söyler. Tabii Gibson'ın yalnızca görsel algı çalıştığını, öte yandan Geştalt kuramcılarının ise, canlıların her türlü biliş ve davranışını anlamayı hedeflediğini unutmamak gerek.

³⁸ Köhler'in 1921 tarihli bu çalışmasını, Geştalt kuramının bellek ve düşünme üzerine yaptıkları çalışmaları inceleyeceğim ikinci Geştalt makalemde daha ayrıntılı sunacağım.

olarak değil maddenin ve evrenin fizik kuramları çerçevesinde ele alır. Bu bakış ile “doğuştancı” bakış ne yazık ki çokça karıştırılır. Örneğin Wagemans ve arkadaşları (2012) yoğun bir emek ile Geştalt kuramının yüzüncü yılı uğruna yazdıkları makalede bile rahatça “doğuştan gelen kanunlar” atfını yapar. Oysa bunun ne kadar yanlış bir çıkarsama olduğunu görmek için Köhler’in çarpıcı 1950 makalesini okumak yeterli olurdu.

Bu makalenin amacı; orjinal kuramı hakkında çok az şey bilinen, bilinenlerin ise --kimi zaman tercüme eksikliği veya hatalarından, kimi zaman orjinal eserlerin okunmamasından-- ya çok eksik ya da düpedüz yanlış olduğu, dünyaya bambaşka gözlüklerle bakan bu çarpıcı kuramın biraz olsun “hakkını” iade etmektir. Ancak bu işi “tarihin tozlu sayfalarından bir kuramın anlatımı” gibi görmek yanlış olur. Bu “tarihe gömüldüğü” söylenen kuram ilginç bir şekilde aslında hiçbir zaman tam olarak gömülemedi. Hele ki sofistasyonu giderek artan matematiksel modellerin gelişi, nörobilim ve bilgisayar bilimlerindeki çarpıcı gelişmeler bir anda Geştalt kuramını sanki yeniden çalışmaların odağına yerleştirdi gibi görünüyor. Bunu yakın tarihli yayınlardan görmek mümkün. Bugün 2010-2020 yılları arası araştırmaları kapsayarak Google Akademik’te “gestalt theory”³⁹ anahtar sözcüğü ile arama yapıldığında 65 bin üstü sonuç çıkıyor. Bunların arasında, örneğin, daha ilk arama sayfasında göze çarpan 2017 tarihinde *Frontiers* dergisinde çıkan “*Gestalt Theory Rearranged: Back to Wertheimer*” isimli makaledir (Guberman, 2017). Kuramın parmak bastığı çok can alıcı meseleler var ve öyle görünüyor ki 21’nci yüzyılda, olayları daha karmaşık dinamik sistemler üzerinden inceleyebilen bir bakışa ihtiyaç duyulacaktır.

Makaleyi bitirirken özellikle birincil kaynak okumaların beni beklediğimin ötesinde şaşırttığını belirtmek isterim. Sanırım en şaşırtan boyutu, kuramın kurucularının sorduğu soruların hâlâ çok önemli, hatta çarpıcı sorular olması ve getirdikleri genel bakışın psikolojinin şu anki birbirinden kopuk, binbir parçaya bölünmüş halini toparlayacak tek kuram olabileceğini hissettirmesidir. Geştalt kuramı, bir önceki yüzyılda belki de zamanına göre erken doğan, belki de o dönemin, sanatı, bilimi ve düşünceyi imha eden faşizm ikliminde, yeşermesi gerektiği entelektüel coğrafyasından koparılması nedeniyle akamete uğrayan, uğratılan bir kuram oldu. Ancak hazır bu bakış varken ve öne atıkları ve hâlen cevapsız kalan soruları da ortada dururken onu tekrar ve daha iyi anlayarak özümsemek neden olmasın? Kuramın bellek ve düşünme alanlarındaki çalışmalarını inceleyeceğimiz ikinci ve üçüncü makalemizde bu imkânı biraz daha belirginleştirmeye çalışacağız.

Kaynaklar

- Agrillo, C., Beran, M. J. ve Parrish, A. E. (2019). Exploring the Jastrow Illusion in Humans (*Homo sapiens*), Rhesus Monkeys (*Macaca mulatta*), and Capuchin Monkeys (*Sapajusapella*). *Perception*, 48(5), 367-385. doi: 10.1177/0301006619838181
- Akkurt, E. (2019). *Kullanıcının Yapı Cepheleindeki Görsel Algısında Gestalt Kuramı’nın Etkileri: Diyarbakır’da 3 Farklı Bulvar Değerlendirmesi*. Dicle Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi.
- Allen, F. ve Schwartz, M. (1940). The effect of stimulation of the senses of vision, hearing, taste, and smell upon the sensibility of the organs of vision. *The Journal of General Physiology*, 24(1), 105-121. doi: 10.1085/jgp.24.1.105
- Asch, S. E. (1956). Studies of independence and conformity: I. A minority of one against a unanimous majority. *Psychological Monographs: General and Applied*, 70(9), 1-70. doi: 10.1037/h0093718

³⁹ Arama yalnızca “Gestalt” olarak yapıldığında aslında kuramın temel okumaları üzerinden inşa olmamış, daha çok kuramın “zahiri” kavramını temel alıp oluşturulmuş Geştalt terapisiyle ilgili makaleler çıkmaktadır. “Gestalt theory” dendiğinde ise çok ağırlıklı olarak kuramla daha doğrudan ilişkilenen makaleler listeleniyor.

- Bregman, A. S. (1994). *Auditory scene analysis: The perceptual organization of sound*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Buhusi, C. V. (2020). Episodic time in the brain: A new world order. *Learning & Behavior*, 189-190. doi: 10.3758/s13420-019-00379-4
- Damasio, A. (2018). *The strange order of things: Life, feeling, and the making of cultures*. New York: Vintage.
- Ellis, W. D. (Ed.). (1938). *A source book of Gestalt psychology*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner ve Company. doi: 10.1037/11496-000
- Fahri, Z. (1938). Pierre Janet: Gestalt nazariyesi. *Ülkü Dergisi, Cilt 11 (66)*, 486-500.
- Gibson, J. J. (1992). Conclusions from a century of research on sense perception. S. Koch ve D. E. Leary (Ed.) içinde, *A century of psychology as science* (p. 224-230). Washington, DC: American Psychological Association. doi: 10.1037/10117-025
- Gottschaldt, K. (1926). Über den Einfluss der Erfahrung auf die Wahrnehmung von Figuren. *Psychologische Forschung*, 8(1), 261-317.
- Grossberg, S. (2016). Cortical dynamics of figure-ground separation in response to 2D pictures and 3D scenes: How V2 combines border ownership, stereoscopic cues, and Gestalt grouping rules. *Frontiers in Psychology*, 6 (2054), 1-17. doi: 10.3389/fpsyg.2015.02054
- Guberman, S. (2017). Gestalt theory rearranged: Back to Wertheimer. *Frontiers in Psychology*, 8(1782), 1-8. doi: 10.3389/fpsyg.2017.01782
- Henle, M. (1978). Gestalt psychology and Gestalt therapy. *Journal of the History of the Behavioral Sciences*, 14(1), 23-32.
- Henle, M. (1978). One man against the Nazis: Wolfgang Köhler. *American Psychologist*, 33(10), 939-944. doi: 10.1037/0003-066X.33.10.939
- Henle, M. (1992). Rediscovering Gestalt Psychology. S. Koch ve D. E. Leary (Ed.) içinde, *A century of psychology as science* (p. 100-120). Washington, DC: American Psychological Association. doi: 10.1037/10117-025
- Jolliffe, T. ve Baron-Cohen, S. (1997). Are people with autism and Asperger syndrome faster than normal on the Embedded Figures Test? *Child Psychology & Psychiatry & Allied Disciplines*, 38(5), 527-534. doi: 10.1111/j.1469-7610.1997.tb01539.x
- Kaygusuz, C. (2014). Gestalt kuramı ve öğrenme. A. Kaya (Ed.) içinde, *Eğitim Psikolojisi*, 8. Baskı (ss.363-384). Ankara: Pegem.
- Koç, H. ve Bulut, İ. (2014). Gestalt kuramının öğrencilerin harita okuma ve yorumlama beceri düzeyleri üzerine etkisini belirlemeye yönelik bir inceleme. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 30, 1-19. doi: 10.14781/mcd.26337
- Koffka, K. (1936). *Principles of Gestalt psychology*. London: Kegan Paul.
- Köhler, W. (1920). *Die Physischen Gestalten in Ruhe und im stationären Zustand*. Braunschweig: Vieweg & Sohn.
- Köhler, W. (1921). *Intelligenzprüfungen an Menschenaffen*. Berlin: Julius Springer.
- Köhler, W. (1938). *The place of value in a world of facts*. New York: Liveright.
- Köhler, W. (1950). Psychology and evolution. *Acta Psychologica*, 7, 288-297. doi: 10.1016/0001-6918(50)90020-5
- Köhler, W. (1959). Gestalt psychology today. *American Psychologist*, 14(12), 727-734. doi: 10.1037/h0042492

- Luccio, R. (1999). On Prägnanz. L. Albertazzi (Ed.) içinde, *The Form of Shapes* (pp. 123-148). New York: Kluwer.
- Luccio, R. (2019). Perceptual simplicity: The true role of Prägnanz and Occam. *Gestalt Theory*, 41(3), 263-276. doi: 10.2478/gth-2019-0024
- MacLeod, C. M. (2020). Zeigarnik and von Restorff: The memory effects and the stories behind them. *Memory & Cognition*, 48, 1073–1088. doi: 10.3758/s13421-020-01033-5
- Mandler, G. (2011). *A history of modern experimental psychology: From James and Wundt to cognitive science*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Mastroianni, G. R. (2006). Kurt Gottschaldt's ambiguous relationship with national socialism. *History of Psychology*, 9(1), 38–54. doi: 10.1037/1093-4510.9.1.38
- Mundy, M. E. (2014). Testing day: The effects of processing bias induced by Navon stimuli on the strength of the Müller-Lyer illusion. *Advances in Cognitive Psychology*, 10(1), 9-14. doi: 10.2478/v10053-008-0151-8
- Navon, D. (1977). Forest before trees: The precedence of global features in visual perception. *Cognitive Psychology*, 9(3), 353-383. doi: 10.1016/0010-0285(77)90012-3
- Palmer, S. E. (1992). Common region: A new principle of perceptual grouping. *Cognitive Psychology*, 24(3), 436-447. doi: 10.1016/0010-0285(92)90014-S
- Pearce, M. T. (2005). *The construction and evaluation of statistical models of melodic structure in music perception and composition*. City University of London, London.
- Peterson, M. A. (2015). Low-level and high-level contributions to figure-ground organization. J. Wagemans (Ed.) içinde, *Oxford Handbook of Perceptual Organization* (pp. 259–280). Oxford, England: Oxford University Press.
- Raichle, M. E., MacLeod, A. M., Snyder, A. Z., Powers, W. J., Gusnard, D. A. ve Shulman, G. L. (2001). A default mode of brain function. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 98(2), 676-682. doi: 10.1073/pnas.98.2.676
- Rock, I. ve Palmer, S. (1990). The legacy of Gestalt psychology. *Scientific American*, 263(6), 84-91. doi: 10.1038/scientificamerican1290-84
- Rubin, E. (1915). *Visuell wahrgenommene Figuren: Studien in psychologischer Analyse*. Kopenhagen: Gyldendalske Boghandel.
- Sarris, V. (2020). Introduction to Max Wertheimer: Productive Thinking. In *Max Wertheimer Productive Thinking* (pp. 1-23). Cham: Birkhäuser.
- Shannon, C. E. (1948). A mathematical theory of communication. *The Bell System Technical Journal*, 27(3), 379-423.
- Schultz, D. (1981). *A history of modern psychology*. Academic Press.
- Tolman, E. C. ve Honzik, C. H. (1930). Introduction and removal of reward, and maze performance in rats. *University of California Publications in Psychology*, 4(17), 257-275.
- Tolman, E. C. (1949). *Purposive behavior in animals and men*. University of California Press.
- Tomonaga, M. (2015). Fat face Illusion, or Jastrow illusion with faces, in humans but not in chimpanzees. *i-Perception*, 6(6), 2041669515622090. doi: 10.1177/2041669515622090
- Ünal, G. ve Ayhan, İ. (2020). İşlevsel özelleşmeye yeni bir bakış: Nöronal saatler. *Nesne*, 8(17), 270-283. doi: 10.7816/nesne-08-17-08
- Van der Hallen, R., Chamberlain, R., De-Wit, L. ve Wagemans, J. (2018). Superior disembedding in children with ASD: New tests using abstract, meaningful, and 3D contexts. *Journal Autism and Developmental Disorders*, 48(7), 2478-2489. doi: 10.1007/s10803-018-3508-y

- Wagemans, J., Elder, J. H., Kubovy, M., Palmer, S. E., Peterson, M. A., Singh, M. ve von derHeydt, R. (2012). A century of Gestalt psychology in visual perception: I. Perceptual grouping and figure-ground organization. *Psychological Bulletin*, 138(6), 1172–1217. doi: 10.1037/a0029333
- Wagemans, J. (2016). Historical and conceptual background: Gestalt theory. J. Wagemans (Ed.) içinde *The Oxford handbook of perceptual organization* (pp. 3-20). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Wertheimer, M. (1909). Musik der Wedda. *Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft*, 11(H. 2), 300-309.
- Wertheimer, M. (1912a). Experimentelle Studien über das Sehen von Bewegung. *Zeitschrift für Psychologie*, 162-165.
- Wertheimer, M. (1912b). Über das Denken der Naturvölker I. Zahlen und Zahlgebilde [On the thinking of aboriginal peoples I. Numbers and numerical structures]. *Zeitschrift für Psychologie*, 60, 321-378.
- Wertheimer, M. (1923). Untersuchungen zur Lehre von der Gestalt. II. *Psychologische Forschung*, 4(1), 301-350.
- Witkin, H. A., Oltman, P. K., Raskin, E., ve Karp, S. (1971). *A Manual for the Embedded Figures Test*. California: Consulting Psychologists Press.
- Zanforlin, M. (2004). Gestalt theory in Italy – Is it still alive? *Gestalt Theory*, 26(4), 293-305.
- Zeren, Ş. G. (2008). Gestalt kuramı. İ. Yıldırım (Ed.) içinde, *Eğitim Psikolojisi*.(ss. 527-548). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Zwaan, R. A., Etz, A., Lucas, R. E. ve Donnellan, M. B. (2018). Making replication mainstream. *Behavioral and Brain Sciences*, 41, 1-61. doi: 10.1017/S0140525X17001972